

LAPPEENRANNAN TEKNILLINEN YLIOPISTO

Kauppatieteiden osasto

Talousjohtaminen

Tilintarkastuksen laadun arviointi

Assessing audit quality

8.5.2013

Tekijä: Tiia Simanainen
Opponentti: Jaana Lirkki
Ohjaaja: Sanna Hämäläinen

SISÄLLYSLUETTELO

1 JOHDANTO.....	1
1.1 Tutkimuksen tavoitteet ja tutkimusongelmat.....	2
1.2 Rajaukset	3
1.3 Tutkimusaineisto ja -menetelmät	4
1.4 Tutkimuksen rakenne	4
2 TILINTARKASTUS.....	7
2.1 Tilintarkastuksen tavoitteet ja tehtävät	7
2.2 Tilintarkastajaan kohdistuvat vaatimukset.....	9
2.2.1 Ammattieettiset periaatteet	9
2.2.2 Riippumattomuus	11
2.2.3 Hyvä tilintarkastustapa.....	12
2.3 Tilintarkastuksen sääntely Suomessa	13
2.4 Tilintarkastuksen valvonta.....	15
2.5 Tilintarkastuksen laatu	16
3 TILINTARKASTUKSEN LAATUA ARVIOIVAT TEKIJÄT	18
3.1 Rotaatio	19
3.2 Tilintarkastajalle maksetut palkkiot.....	21
3.3 Tilintarkastusyhteisön koko.....	23
3.4 Yhteenvedo tilintarkastuksen laatua arvioivista tekijöistä	25
4 EMPIIRINEN TUTKIMUS	30
4.1 Haastattelun toteutus	30
4.2 Haastattelun tulokset	31
4.2.1 Tilintarkastuksen laatu	31
4.2.2 Tilintarkastuksen laadun sääntely ja valvonta.....	32
4.2.3 Yhteenvedo haastattelun tuloksista.....	34
5 JOHTOPÄÄTÖKSET	36
5.1 Keskeiset tulokset.....	36
5.2 Tutkimuksen yleistettävyys ja jatkotutkimusaiheet	38
LÄHDELUETTELO	39

LIITTEET

Liite 1: Haastattelupyynnö

Liite 2: Kyselylomake tilintarkastajalle

Liite 3: Kyselylomake yritysjohdon edustajalle

1 JOHDANTO

2000-luvun tilintarkastusskandaalit ovat tuoneet tilintarkastukselle ja tilintarkastuksen laadulle kyseenalaista huomiota sekä tehneet siitä entistä suuremman mielenkiinnonkohteen sidosryhmien silmissä. Erityisesti isojen, kansainvälisten Big 4 -tilintarkastajien tarkastuksen laatu kyseenalaistettiin skandaalien myötä. Tilintarkastajan riippumattomuus, tilintarkastuksen virheettömyys ja tilinpäätösinformaation luotettavuus on nostettu entistä tärkeämmiksi tutkimuksen aiheiksi. Skandaalien seurauksena vuonna 2002 Yhdysvalloissa toimeenpantiin Sarbanes-Oxley -laki, jonka tarkoituksena on parantaa yrityksen julkaisemien tietojen oikeellisuutta ja luotettavuutta sekä lisätä tilintarkastajan riippumattomuutta ja tilintarkastuksen laatua, jotta sijoittajien luottamus markkinoihin palautuisi. (Francis et al. 2004, 346; Gates & Lowe & Reckers 2007, 5-6; GAO 2003, 11)

Yrityksen sidosryhmillä, kuten rahoittajilla, yhteistyökumppaneilla ja asiakkaila, on tarve varmistua yrityksen julkaiseman tilinpäätösinformaation luotettavuudesta. Tilintarkastuksen tehtävä onkin palvella päämiehiä (sidosryhmiä) tuomalla kohtuullinen varmuus tilinpäätösinformaation virheettömyydestä (Zerni 2009, 12). Tilintarkastuksen tuoma tilinpäätösinformaation luotettavuus perustuu yksinomaan siihen, että sidosryhmät uskovat ja luottavat tilintarkastajan löytävän tilinpäätöksestä mahdollisen virheen ja raportoivan siitä. Toisin sanoen sidosryhmien on luotettava tilintarkastuksen laadukkuuteen, jotta tilinpäätösinformaation luotettavuus paranee.

Tilintarkastuksen laatua on kuitenkin vaikea havainnoida tai tarkkailla; ainut tuotos tapahtuneesta tilintarkastuksesta ovat tilintarkastajan antamat raportit, jotka vakiomuotoisina eivät kerro juurikaan mitään tilintarkastuksen laadusta. Tästä syystä sidosryhmien on käytettävä ns. surrogaatteja, korvaavia tekijöitä, halutessaan arvioida tilintarkastuksen laatua ja luotettavuutta. (Zerni 2009, 17) Tässä tutkimuksessa keskitynkin näiden surrogaattien tutkimiseen ja pyrin analysoimaan tekijöitä, jotka korreloivat positiivisesti tilintarkastuksen laadun kanssa.

Lain näkökulmasta tilintarkastus on yksinkertaisesti joko epäonnistunut (audit failure) tai onnistunut (non-failure audit). Jako pelkästään ”onnistuneisiin” ja ”epäonnistuneisiin”

tilintarkastuksiin ei kuitenkaan kerro paljoakaan tilintarkastuksen laadusta, ainoastaan sen, onko tilintarkastus täyttänyt lakien asettamat vaatimukset. Tästä syystä aiheeseen liittyvä tutkimus keskittyy pääsääntöisesti ”onnistuneisiin” tilintarkastuksiin oletuksena, että vaikka ne kaikki täyttävät laissa määrätyt vaatimukset, on eri tilintarkastusten laaduissa eroja. Epäonnistunut tilintarkastus (audit failure) on huonolaatuisen tilintarkastuksen ääripää. Tilintarkastuksen laatua voikin olla mielekästä ajatella jatkumona, jonka toisessa päässä ovat erittäin huonolaatuiset tilintarkastuksen (epäonnistuneet tilintarkastukset) ja toisessa päässä erittäin korkealaatuiset tilintarkastukset. Onnistuneiden tilintarkastusten joukossa on siis varmasti monenlaatuisia tarkastuksia. Se, mikä tekee toisesta tilintarkastuksesta laadukkaamman kuin toisesta, onkin ollut tilintarkastuksen laatuun liittyvän tutkimuksen ja kiinnostuksen kohteena. (Francis et al. 2004, 346; Francis 2011, 127, 129)

1.1 Tutkimuksen tavoitteet ja tutkimusongelmat

Tutkielman ensisijaisena tavoitteena on tarkastella tilintarkastuksen laadun osatekijöitä ja ulkoisia tekijöitä, joiden avulla laatua voidaan arvioida. Tarkoitus on selvittää, mitä positiivisia ja negatiivisia vaikutuksia näillä tekijöillä on tilintarkastuksen laatuun. Tutkielmani pääongelma on:

- **Miten eri tekijöiden avulla voidaan arvioida tilintarkastuksen laatua?**

Tätä pääongelmaa lähden tarkastelemaan erilaisten alaongelmien kautta, jotta päästään haluttuun tavoitteeseen, eli pääongelman selvittämiseen. Alaongelmina tutkimukselleni muodostuivat:

- **Mitä tilintarkastuksen laadulla tarkoitetaan ja mistä se muodostuu?**
- **Mitkä ulkoiset tekijät vaikuttavat tilintarkastuksen laatuun?**

Pääongelmaa lähdetään aluksi ratkaisemaan pohtimalla tilintarkastuksen tavoitteita ja tehtäviä, sillä näiden tavoitteiden ja tehtävien toteuttaminen sekä tilintarkastajalle asetettujen vaatimusten täyttäminen on laadukkaamman tilintarkastuksen perusta. Tämän jälkeen siirrytään laadun määrittelyyn ja laatuun välillisesti vaikuttaviin tekijöihin.

Tavoitteena on selvittää, onko tilintarkastuksen laatua mahdollista arvioida ns. surrogaattien avulla.

1.2 Rajaukset

Vaikka tutkimuksessa keskitytään käsittelemään tilintarkastusta erityisesti Suomessa, tarkastellaan laatua myös kansainvälisellä tasolla. Tilintarkastajaan kohdistuvat odotukset, kuten riippumattomuus, ovat samankaltaisia monissa maissa, joten laadunkin voidaan olettaa muodostuvan samoista komponenteista. Lainsäädännöt ja sääntely vaihtelevat maittain, ja tutkimuksessa olen keskittynyt näiden osalta Suomen lainsäädäntöön ja sääntelyyn. Myös haastattelu on toteutettu suomalaisten asiantuntijoiden avulla, mikä tuo tutkimukseen kotimaista näkökulmaa. Tilintarkastuksen laatu ei määritelmänä kuitenkaan ole tiettyyn maahan sidottu, joten olen hyödyntänyt tutkimuksessa runsasta kansainvälistä tutkimusmateriaalia saadakseni kattavan ja laajan kuvan tilintarkastuksen laadun teoriasta. Tutkimukseen hyväksyty materiaali on kuitenkin seulottu niin, ettei sellaisia artikkeleita käytetä, joiden tuloksiin ovat vahvasti vaikuttaneet Suomen lainsäädännöstä tai sääntelystä poikkeava normisto.

Tutkimuksessa keskitytään ulkoiseen tilintarkastukseen, eikä sisäistä tarkastusta ole otettu huomioon. Myöskään toimialakohtaisia rajauksia ei ole tehty, sillä tarkoitus on tutkia tilintarkastuksen laatua yleisellä tasolla.

Näkökulma tutkimuksessa on pääsääntöisesti tilintarkastajassa tai tilintarkastusyhteisössä (viitataan näihin jatkossa termillä "tilintarkastaja" tekstin selkeyden ja luettavuuden parantamiseksi). Tilintarkastuksen laatu määräytyy tilintarkastajille asetettujen vaatimusten kautta, joten luonnollisestikin tilintarkastajan näkökulma korostuu. Kuitenkin myös muiden sidosryhmien, kuten yrityksen (johdon), asiakkaiden ja sijoittajien näkökulma on paikoitellen esillä; esimerkiksi pohdittaessa tilintarkastuksen koettua laatua, korostuu tilinpäätösinformaation ensisijaisten käyttäjien (rahoittajat, omistajat) näkökulma. Myös haastattelussa on esillä kaksi näkökulmaa: tilintarkastajan sekä yritysjohdon edustajan näkökulma.

1.3 Tutkimusaineisto ja -menetelmät

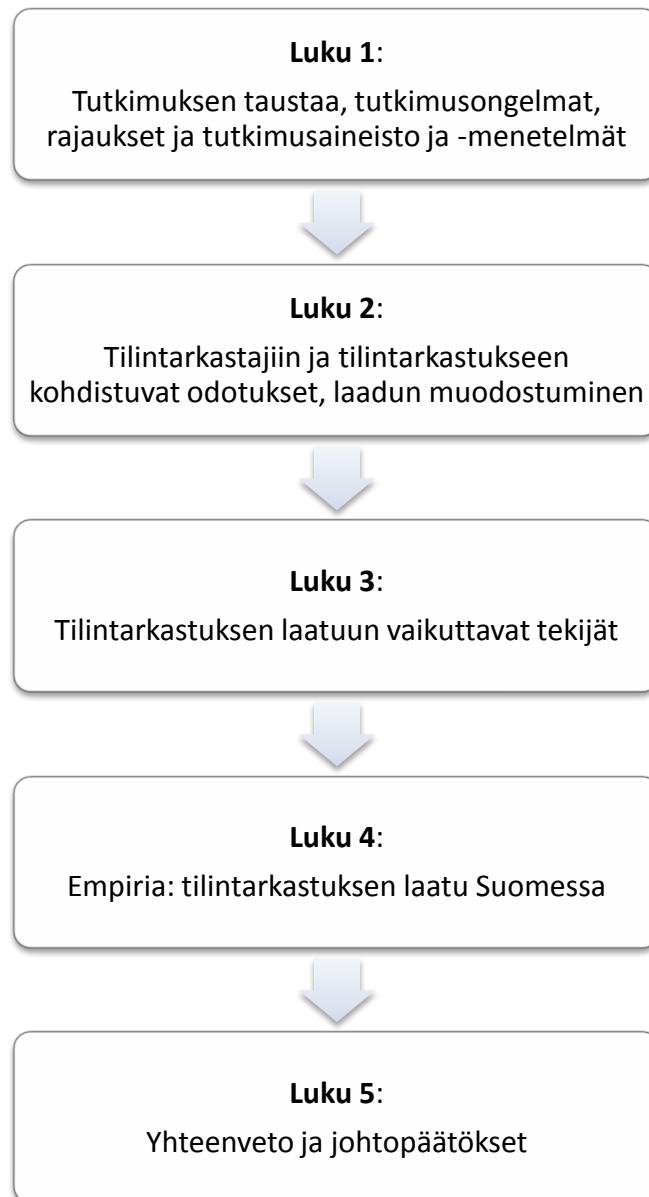
Tutkimuksessa toteutetaan teoria- sekä empiria-osiot. Teoriaosiossa pyritään kuvailemaan käsiteltävää aihetta mahdollisimman monipuolisesti ja syvällisesti, jotta lukija saa selkeän ja kattavan kuvan tutkimuksen aiheesta. Empiria-osiossa siirrytään käytännönläheisempään näkökulmaan haastattelemalla kahta asiantuntijaa. Tarkoituksena on selvittää valittujen sidosryhmien näkemyksiä tutkimuksen aiheeseen liittyen.

Tutkimuksessa käytetään laadullista tutkimusmenetelmää. Aineisto kootaan luonnollisissa, todellisissa tilanteissa, ja tutkimuksessa pyritään kuvaamaan todellista elämää. Kohteen kuvailu pyritään tekemään mahdollisimman kokonaisvaltaisesti. (Hirsjärvi et al. 2009, 161) Teoria-osion aineisto koostuu aihetta käsittelevästä kirjallisuudesta sekä aiemmista alan artikkeleista ja tutkimuksista. Merkittävä aineiston lähde on myös tilintarkastuslaki (2007/459; viitataan myöhemmin TTL), tilintarkastusasetus (2007/735; viitataan myöhemmin TTA), tilintarkastusalan standardit ja suositukset (KHT-yhdistys – Föreningen CGR ry 2009) sekä muu sääntely tilintarkastusalalla. Keskeisessä roolissa ovat tilintarkastuksen tavoitteisiin ja periaatteisiin liittyvät säännökset ja suositukset sekä tilintarkastajaan kohdistuvat odotukset.

Empiria-osion aineistosta koostuu pääsääntöisesti tehdyistä haastatteluista. Haastattelussa käytetään menetelmänä puolistrukturoitua menetelmää: esitetyt kysymykset ovat vakiomuotoiset, mutta haastateltava vastaa kysymyksiin omin sanoin (Eskola & Suoranta 2003, 86). Haastateltavat henkilöt ovat valittu satunnaisvalinnalla, tilintarkastaja kotimaisten auktorisoitujen tilintarkastajien joukosta ja yritysjohton edustaja kotimaisten vähintään keskisuurten yritysten joukosta.

1.4 Tutkimuksen rakenne

Tutkimuksessa on pyritty etenemään loogisessa järjestyksessä. Liikkeelle lähdetään tutkimukseen johtaneista taustatekijöistä, ja edetään tilintarkastuksen tavoitteiden ja vaatimusten kautta pohtimaan tilintarkastuksen laatua. Teoria-osuuden jälkeen tutkimuksessa on lyhyehkö käytännönläheinen katsaus tilintarkastuksen laatuun empiria-osuuden muodossa. Johtopäätöksissä on tarkoitus koota yhteen tutkimuksen tulokset.

Kuvio 1: tutkimuksen eteneminen.

Kuten kuviossa 1 on esitetty, tutkimuksessa edetään siten, että tässä johdantoluvussa esitellään ja pohjustetaan aihetta lukijalle käymällä läpi aiheen taustaa ja esittelemällä tutkielman rakenne. Johdantoluvun on tarkoitus antaa lukijalle ymmärrys siitä, miksi aihetta on mielekästä ja tärkeää tutkia ja miten sitä on tutkittu aiemmin.

Johdanto-luvun jälkeen luvussa kaksi perehdytään tilintarkastuksen aihepiiriin ja käydään läpi tilintarkastajan ja tilintarkastuksen tehtäviä, tavoitteita ja sääntelyä. Toisen luvun

tarkoitus on luoda ymmärrystä tilintarkastusta ja tilintarkastajaa koskevia odotuksia kohtaan, sillä nämä auttavat ymmärtämään, millaista tilintarkastuksen tulee vähintäänkin olla: mitä se sisältää, millaisia ominaisuuksia tilintarkastajalta vaaditaan ja mitä normistoa noudatetaan. Laadun voidaan ajatella muodostuvan kaikkien näiden luvussa kaksi esitettyjen odotusten ja velvoitteiden täyttämisestä; vaihtelu laadussa syntyy siitä, kuinka perusteellisesti ja täydellisesti se tehdään.

Kolmannessa luvussa käydään läpi laadun ja sen komponenttien määrittelyn jälkeen tiettyjä tilintarkastuksen laadun kanssa korreloivia tekijöitä ja pohditaan, miten näiden tekijöiden avulla voidaan arvioida tilintarkastuksen laatua.

Tässä vaiheessa lukijalla on ymmärrys siitä, millaiset asiat laatuun vaikuttavat ja miten niistä Suomessa säädetään. Viidennessä luvussa käydään läpi haastattelun tuloksia. Haastateltavina toimivat kaksi asiantuntijaa, joita tilintarkastuksen laatu koskettaa: tilintarkastaja ja yritysjohtajan edustaja.

Viimeisessä luvussa esitetään tutkimuksen yhteenveto ja johtopäätökset sekä vastaukset ensimmäisessä luvussa esitettyihin tutkimusongelmiin. Luvussa myös pohditaan mahdollisia tutkimuksen perusteella tehtäviä jatkotutkimuksia.

2 TILINTARKASTUS

”Tilintarkastus on yhteisöjen ja säätiöiden tilikauden kirjanpidon, tilinpäätöksen, toimintakertomuksen ja hallinnon lakisääteistä tarkastusta. Tilintarkastus on keskeinen instituutio tilinpäätösinformaation oikeellisuuden ja avoimuuden varmistamisessa sekä pääomamarkkinoiden luotettavuuden takaamisessa.” (KHT-yhdistys – Föreningen CGR ry 2013a)

2.1 Tilintarkastuksen tavoitteet ja tehtävät

Tilintarkastus on syntynyt yhteiskunnallisen kehityksen myötä. Kun tietyn tehtävän toimeksiantajalla ei ole ollut mahdollisuutta välittömästi eikä henkilökohtaisesti valvoa ja tarkkailla tehtävää suorittavan yrityksen tai organisaation (johdon) toimintaa, on ollut tarpeen delegoida tämä valvonta ja tarkkailu. Tilintarkastuksen rooli tässä on ollut erittäin merkittävä: tilintarkastajan ensisijainen tehtävä on ollut tarkistaa, onko toimeksiannon vastaanottaja antanut toimistaan ja erityisesti vastuullaan olevien toimintojen taloudesta säädetyn tai sovitun informaation. Tämä toimeksiantajan ja toimeksiannon saajan välinen suhde ei kuitenkaan ole ainut, missä tilintarkastajalla on merkitystä: tiedolla on yhä kasvava merkitys yhteiskunnassa, minkä vuoksi myös muut sidosryhmät kaipaavat omaa päätöksentekoaan varten oikeita ja riittäviä tietoja yritysten tai organisaatioiden toiminnasta ja taloudesta. Tilintarkastuksen voidaankin sanoa syntyneen käytännön tarpeiden sanelemana ennemmin kuin teoreettisen kehittelyn tuloksena. (Riistama 1999, 15-17)

Tilintarkastuksen perustana on tilintekovelvollisuus eli joko lakisääteinen tai sopimusperustainen velvollisuus toimia toisen osapuolen hyväksymällä tavalla ja tehdä tälle tiliä toimistaan. Tämän toteutumista on kuitenkin usein vaikea valvoa, sillä osakkailla ja muilla sidosryhmillä ei usein ole oikeuksia päästä käsiksi esimerkiksi hallituksen pöytäkirjoihin tai tehtyihin sopimuksiin. Sen sijaan valvontaa toteutetaan tilintarkastajan ja lakisääteisten julkisten tiedotteiden avulla. Tilintarkastuksen voidaankin sanoa kohdistuvan tilintekovelvollisuuden täyttämiseen ja sen yhteydessä annettavan informaation luotettavuuden vahvistamiseen. (Tomperi 2009, 7; Halonen & Steiner 2010, 14)

Tilintarkastusvelvollisuus koskee yhteisöjä ja säätiöitä, jotka täyttävät vähintään kaksi seuraavista edellytyksistä:

- i) taseen loppusumma ylittää 100 000 euroa;
- ii) liikevaihto tai sitä vastaava tuotto ylittää 200 000; tai
- iii) palveluksessa on keskimäärin yli kolme henkilöä

Näiden lisäksi tilintarkastus on pakollista yhteisöille, joiden pääasiallisena toimialana on arvopapereiden ostaminen ja hallinta ja joilla on kirjanpitolaissa tarkoitettu huomattava vaikutusvalta toisen kirjanpitovelvollisen liiketoiminnan tai rahoituksen johtamisessa. (TTL 4 §)

Tilintarkastajilla on joukko erilaisia tehtäviä, jotka voivat perustua lakiin tai tehtyyn sopimukseen. Tilintarkastuslain 11 § mukaan tilintarkastus sisältää yhteisön ja säätiön tilikauden kirjanpidon ja tilinpäätöksen, toimintakertomuksen sekä hallinnon tarkastuksen. Nämä tehtävät muodostavat niin sanotun lakisääteisen tilintarkastuksen, jota pidetään tilintarkastuksen ydintehtävänä. Lakisääteisen tilintarkastuksen lisäksi laissa säädetään muun muassa erilaisten todistusten ja lausuntojen antamisesta. Kaikki tilintarkastajan tehtävät eivät ole laissa määrättyjä, vaan voivat perustua tilintarkastajan kanssa tehtyyn sopimukseen. Tilintarkastaja voi sopimuksen perusteella esimerkiksi toimia neuvonantajana, konsulttina tai suorittaa erikoistarkastuksia. (Horsmanheimo & Kisanlahti & Steiner 2007, 26-36; Horsmanheimo & Steiner 2008, 21-31)

Tilintarkastuksen voidaan sanoa Suomessa olevan lähtökohtaisesti laillisuusvalvontaa (Riistama 2000, 11). Suomessa tilintarkastuslain (459/2007) systematiikan mukaan laissa ei kuitenkaan säädetä erikseen tilintarkastuksen tavoitteista, vaan laki sisältää säännökset tilintarkastuksen sisällöstä. Epäsuorasti voidaan siis päätellä, että tilintarkastuksen tavoitteena on laissa mainittujen seikkojen tarkastaminen, jotta tilintarkastaja voi antaa laissa tarkoitettut tilintarkastajan raportit (Halonen & Steiner 2010, 13).

Tilintarkastajan antamia raportteja ovat tilinpäätösmerkintä, tilintarkastuskertomus ja tilintarkastuspöytäkirja. Tilintarkastajan raportointi on pääsääntöisesti vakiomuotoista; mukautettu tilintarkastuskertomus tai lausunnon antamatta jättäminen kertoo, ettei tilintarkastaja syystä tai toisesta pysty antamaan vakiomuotoista tilintarkastuskertomusta eli hän ei pysty varmistumaan, että tilinpäätös antaa oikean ja riittävän kuvan toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta. (Tomperi 2009, 152-167) Tutkimalla, onko

tilinpäätös kaikilta olennaisilta osin laadittu voimassa olevien säännösten ja määräyksien mukaan, ja antaako se kirjanpitolaissa määrätyllä tavalla oikeat ja riittävät tiedot toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta, varmistetaan tilinpäätösinformaation luotettavuus (Kokkonen 1996, 10).

Tilintarkastuksen palvelee siis ennen kaikkea luottamuksen säilymistä eri osapuolten välillä. Tilintarkastuksen tarve perustuu viime kädessä yhteiskunnan asettamiin vaatimuksiin, kuten esimerkiksi sijoittajien tarpeeseen pystyä luottamaan (pörssi)yritysten toiminnastaan antamiin tietoihin. Jotta tilintarkastus olisi luotettavaa ja näin toisi myös tilinpäätösinformaatiolle lisää luotettavuutta, edellytetään tilintarkastajalta riippumattomuutta, korkeaa ammattitaitoa ja salassapitovelvollisuutta. Informaatio, johon tilintarkastus perustuu, on pystyttävä myös todentamaan. Esimerkiksi arvopaperien myyjien ja ostajien välisen luottamuksen säilyminen, mihin koko arvopaperipörssien toiminta suurelta osin perustuu, on pitkälti tilintarkastajien ja heidän antamiensa lausuntojen oikeellisuuden luotettavuuden varassa. (Tomperi 2009, 8-11)

2.2 Tilintarkastajaan kohdistuvat vaatimukset

Tilintarkastajaan kohdistetaan monia vaatimuksia muun muassa tilintarkastuslaissa, tilintarkastusstandardissa sekä laadunvalvontastandardissa. Tässä luvussa käydään läpi näitä edellytyksiä olennaisilta osin. Tilintarkastajalle asetetut vaatimukset ovat tärkeitä, sillä ne ovat keino valvoa ja varmistua tilintarkastuksen luotettavuudesta.

2.2.1 Ammattieettiset periaatteet

Tilintarkastuslaki määrää tilintarkastajan suorittamaan tilintarkastuslaissa säädetyt tehtävät ammattimaisesti, rehellisesti, objektiivisesti ja huolellisesti yleisen edun huomioon ottaen (TTL 20 §). Näiden ohella ammattieettisiä periaatteita säätelee KHT-yhdistys, perustaen ohjeensa IFAC:n eettisiin ohjeisiin. KHT-yhdistyksen mukaiset ammatilliset peruseriaatteet ovat rehellisyys, objektiivisuus, ammatillinen pätevyys ja huolellisuus, salassapitovelvollisuus ja ammatillinen käyttäytyminen. (KHT-yhdistys – Föreningen CGR ry 2009, 29-34) Tilintarkastajan velvollisuus noudattaa ammattieettisiä periaatteita ulottuu

myös tilintarkastajan vapaaehtoiisiin tehtäviin, joista ei laissa ole määrätty. (Halonen & Steiner 2009, 32)

Rehellisyyden periaatteen mukaan tilintarkastajan täytyy olla suora ja vilpitön ammattiin ja muuhun työhön liittyvissä suhteissa. Rehellisyys edellyttää myös tasapuolisuutta ja totuudenmukaisuutta. Tilintarkastajan ei tulisi olla tekemisissä sellaisten tietojen kanssa, joiden hän uskoo i) sisältävän olennaisesti virheellisen tai harhaanjohtavan väitteen ii) sisältävän huolimattomasti tuotettuja väitteitä iii) olevan harhaanjohtava tai epäselvä puutteellisten tietojen vuoksi. (KHT-yhdistys – Föreningen CGR ry 2009, 29)

Objektiivisuuden periaatteen mukaan tilintarkastajan ammattiin tai muuhun työhön liittyvä harkinta ei saa vaarantua ennakkokäsitysten, intressiristiriitojen tai toisen osapuolen liiallisen vaikutuksen seurauksena. Tilintarkastajan tulisi siis välttää tällaisiin tilanteisiin joutumista. (KHT-yhdistys – Föreningen CGR ry 2009, 30)

Ammatillisen pätevyyden ja huolellisuuden periaate velvoittaa tilintarkastajan i) pitämään ammatilliset tiedot ja osaamisen vaadittavalla tasolla, jotta asiakkaat tai työnantajat saavat asiantuntevaa palvelua ii) toimimaan asiantuntijapalveluja suorittaessaan tunnollisesti asiaankuuluvia ammatillisia standardeja noudattaen. Tilintarkastajan täytyy myös varmistua hänen valvonnassaan asiantuntijatehtävissä toimivien henkilöiden asianmukaisesta koulutuksesta ja riittävästä valvonnasta. (KHT-yhdistys – Föreningen CGR ry 2009, 31)

Salassapitovelvollisuus velvoittaa tilintarkastajaa pidättymään i) kertomasta työssä saatuja luottamuksellisia tietoja tilintarkastusorganisaation tai työnantajan ulkopuolisille sekä ii) käyttämästä työhön liittyvien suhteiden perusteella saatuja tietoja oman tai kolmansien osapuolten edun tavoitteluun. Salassapitovelvollisuus ei lakkaa työsuhteen päätyttyä. (KHT-yhdistys – Föreningen CGR ry 2009, 32) Salassapitovelvollisuus turvaa tilintarkastuksen luottamuksellisuutta (Horsmanheimo et al. 2007, 190)

Ammatillisen käyttäytymisen veloitteen mukaan tilintarkastajan tulee noudattaa asiaankuuluvia lakeja ja määräyksiä (esitellään luvussa 2.3) sekä välttämään toimintaa, joka heikentää ammattikunnan mainetta. Kyseinen toiminta viittaa sellaiseen toimintaan, jota järkevä ja kaiken relevantin tiedon tunteva kolmas osapuoli pitäisi ammattikunnan maineeseen kielteisesti vaikuttavana. (KHT-yhdistys – Föreningen CGR ry 2009, 34)

2.2.2 Riippumattomuus

Tilintarkastuslaki sisältää tilintarkastajan riippumattomuutta ja esteellisyyttä sisältäviä säännöksiä. Tilintarkastajalta vaaditaan toimeksiantoa suorittaessaan riippumattomuutta ja toiminnan järjestämistä riippumattomuuden turvaavalla tavalla. Jos edellytykset riippumattomaan toimintaan puuttuvat, on tilintarkastajan kieltäydyttävä vastaanottamasta toimeksiantoa tai luovuttava siitä. Tilintarkastajan ei kuitenkaan ole tarpeen kieltäytyä tai luopua toimeksiannosta, jos riippumattomuutta uhka ei ole merkittävä tai jos tilintarkastaja ryhtyy riippumattomuuden turvaaviin toimenpiteisiin. Tilintarkastajan riippumattomuus voi vaarantua ja riippumattomuuden turvaaviin toimiin on ryhdyttävä tilanteissa, joissa

- i) tilintarkastajalla on taloudellisia tai muita etuuksia yhteisössä tai säätiössä tai tilintarkastajalla on muu kuin tavanomainen liikesuhde yhteisöön tai säätiöön
- ii) tarkastettavana on tilintarkastajan oma toiminta
- iii) tilintarkastaja toimii oikeudenkäynnissä tai muussa asiassa yhteisön tai säätiön puolesta tai sitä vastaan
- iv) tilintarkastajalla on läheinen suhde yhteisön tai säätiön johdossa toimivaan henkilöön tai henkilöön, joka on osallistunut toimeksiannon kohteena olevaan asiaan yhtiön tai säätiön palveluksessa
- v) tilintarkastajaa painostetaan (TTL 24 §)

Riippumattomuutta on pidetty yhtenä tilintarkastuksen kulmakivistä ja perusolettamista. Se on keino taurvata tilintarkastajan kyky toimia objektiivisesti. Tilintarkastajan työssä korostuu luottamuksellisuus: hänen asiantuntemukseensa ja antamiinsa lausuntoihin on voitava luottaa. Tilintarkastajan tarkoitus, eli informaation luotettavuuden vahvistaminen, ei voi toteutua, jos tilintarkastajan riippumattomuus ei toteudu. Tilintarkastuksen lopputuotteen eli tilintarkastuskertomuksen käyttäjät voivat luottaa tilintarkastuskertomukseen vain jos tilintarkastaja on heidän mielestään riippumaton. (Horsmanheimo et al. 2007, 149; Riistama 2000, 19)

Riippumattomuudella tarkoitetaan siis riippumattomuutta muista henkilöistä tai asioista niin, ettei tilintarkastaja ole näiden vaikutuksen alaisena eivätkä nämä pysty tosiasiallisesti vaikuttamaan kielteisellä tavalla tilintarkastajan toimintaan. Absoluuttista riippumattomuutta ei kuitenkaan ole; tilintarkastaja on aina jossain määrin riippuvainen muista henkilöistä tai asioista. Riippuvuutta aiheuttavat tekijät on kuitenkin minimoitava niin, että ulkopuolinen tarkastelija voi perustellusti luottaa tilintarkastajan objektiivisuuden säilyneen. Tällä viitataan näkyvään riippumattomuuteen eli siihen, onko riippumattomuus ulkopuolisen silmin uskottavaa. (Horsmanheimo et al. 2007, 151-153) Ulkoinen uskottavuus on tärkeää; ilman sidosryhmien luottamusta tilintarkastajan riippumattomuuteen myös tosiasiallinen riippumattomuus menettää merkityksensä (Rainborn et al. 2006, 37). Tosiasiallinen riippumattomuus on mielen riippumattomuutta; sitä, että tilintarkastaja muodostaa mielipiteensä itsenäisestä ja ottaen huomioon kaikki tarkastuksen kannalta merkittävät asiat. Mielen riippuvuutta ei ulkopuolinen pysty havainnoimaan, sillä kyse on pikemminkin tilintarkastajan henkisestä asennoitumisesta. (Horsmanheimo et al. 2007, 152)

2.2.3 Hyvä tilintarkastustapa

Hyvä tilintarkastustapa on tilintarkastusalalla keskeinen tilintarkastajan toimintaa ohjaava normisto. Hyvästä tilintarkastustavasta on säädetty tilintarkastuslain kohdassa 22 §, ja hyvä tilintarkastustapa ulottuu koskemaan kaikkia lain soveltamisalaan kuuluvia tehtäviä, niin lakiin perustuvia kuin sopimusperusteisiakin. Hyvä tilintarkastustapa määrittelee sen, miten tilintarkastus on asianmukaisesti suoritettava. Se onkin tapaoikeutta, jota seurattessaan tilintarkastaja toimii kaikkia edellä esittelemiäni, voimassa olevia säännöksiä, määräyksiä ja periaatteita noudattaen. (Blummé 2008, 65-66; Horsmanheimo & Steiner 2008, 146-147; Tomperi 2009, 22)

Kansainvälisesti hyvän tilintarkastustavan käsitteen ja sisällön määrittelevät pitkälti ammatissa toimivat tilintarkastajat ja heidän ammatilliset yhteenliittymänsä. Suomessa KHT-yhdistyksellä on keskeinen asema hyvän tilintarkastustavan kehittämisessä. (KHT-yhdistys – Föreningen CGR ry 2009) Hyvä tilintarkastustapa sisältää periaatteita, kuten objektiivisuus ja huolellisuus, sekä keinoja, kuten työmenetelmiä, joita huolelliset ammattihenkilöt yleisesti käyttävät (Horsmanheimo & Steiner 2008, 148). ISA 200 -tilintarkastusstandardin mukaan tilintarkastus on suunniteltava ja toteutettava niin, että saadaan kohtuullinen varmuus siitä, että tilinpäätöksessä tai toimintakertomuksessa ei ole

olennaisia virheellisyyksiä ja että hallituksen jäsenet ja toimitusjohtaja ovat toimineet lakien mukaisesti. Huomion arvoista on, että kohtuullisella varmuudella ei suinkaan tarkoiteta absoluuttista, täyttä varmuutta, joka onkin mahdoton saavuttaa. Riittävä kohtuullinen varmuus saavutetaan hankkimalla riittävästi tilintarkastusevidenssiä. (Blummé 2008, 66; Halonen & Steiner 2009, 43).

Hyvän tilintarkastustavan lähteiksi voidaan sanoa kaikki edellä luvussa 2.2 esittelemäni tilintarkastusalan lait, säännökset ja alaa säätelevä normisto. Näiden lisäksi keskeisiä lähteitä ovat esimerkiksi alan kirjallisuus ja havainnot siitä, miten huolelliset alan ammattilaiset yleisesti toimivat. (Horsmanheimo & Steiner 2008, 147)

Hyvään tilintarkastustapaan liittyy myös samankaltainen käsite, hyvä tilintarkastajatapa. Näiden kahden käsitteen ero on häilyvä. Hyvän tilintarkastajataavan voidaan sanoa viittaavan tilintarkastajien eettisiin sääntöihin ja siihen, miten huolelliset ammattihenkilöt toimivat. Hyvä tilintarkastustapa puolestaan liittyy siihen, miten tilintarkastus on asianmukaisesti tehtävä. (Horsmanheimo & Steiner 2008, 147)

2.3 Tilintarkastuksen sääntely Suomessa

Tilintarkastuksen sääntely Suomessa on varsin monipuolista. Sääntelyä tapahtuu niin lakien, asetusten, suositusten, standardien, direktiivien, lausuntojen kuin kannanottojenkin toimesta. Tässä luvussa esitellään sääntelyä pääpiirteittäin.

1.7.2007 lähtien Suomessa on noudatettu uutta **tilintarkastuslakia**, joka kumosi vuonna 1994 annetun tilintarkastuslain ja siihen tehdyt muunnokset. Tilintarkastuslaki (459/2007) on luonteeltaan yksityissektorin tilintarkastusta ja tilintarkastajaa koskeva yleislaki. Tilintarkastuslakia sovelletaan pääosin kuten kirjanpitolakia (1336/1997): lähtökohtana on siis, että kaikkien kirjanpitolain mukaan kirjanpitovelvollisten yhteisöjen ja säätiöiden on valittava tilintarkastaja, ellei niihin voida soveltaa tilintarkastuslaissa säädettyjä poikkeuksia. (Horsmanheimo & Steiner 2008, 126-130; Horsmanheimo et al. 2007, 488) Tavoitteenaan tilintarkastuslailla on lisätä tilinpäätösten ja -tarkastusten luotettavuutta sekä uskottavuutta ilman, että siitä aiheutuisi yhteisöille tarpeettomia rasitteita (Mähönen 2009, 89).

Samanaikaisesti uuden tilintarkastuslain (459/2007) kanssa tuli voimaan **tilintarkastusasetus** (735/2007) (viitataan myöhemmin lyhenteellä TTA). Tilintarkastusasetus sisältää säännöksiä TILA:n ylläpitämään tilintarkastajarekisteriin (TTA 1-5 §), valvontaelimissä tapahtuvaan asioiden käsittelyyn (TTA 6-8 §), julkisen kaupankäynnin kohteena olevan yhteisön tilintarkastajaa koskeviin erityissäännöksiin (TTA 9 §) sekä voimaantulo- ja siirtymäsäännöksiin (TTA 10 §) liittyen.

Tilintarkastuslain lisäksi tilintarkastajaa koskee myös **muu lainsäädäntö ja normisto**. Koska tilintarkastuslaki on yleislaki, väistyy se jos muualla lainsäädännössä säädetään toisin. Esimerkiksi osakeyhtiölaki (624/2006) sisältää tilintarkastuslakia tarkempia ja osittain täydentäviä säännöksiä. Tilintarkastuslakia tarkentavat lainsäädännöt voivat sisältää määräyksiä tilintarkastajan toimintaa ja hänen suorittamiaan tehtäviä kohtaan tai määräyksiä tilintarkastuksen kohteeseen, esimerkiksi tarkastuskohteen tilinpäätökseen tai toimintakertomukseen, liittyen. Listayhtiöitä koskettaa tilintarkastuslain lisäksi muun muassa kirjanpitolaki ja -asetus, osakeyhtiölaki, arvopaperimarkkinalaki ja arvopaperipörssin säännöt. (Halonen & Steiner 2009, 30-31)

Tilintarkastusalan **standardit ja suositukset** muodostavat tärkeän osan tilintarkastuksen sääntelystä. Suomessa nämä suositukset ovat KHT-yhdistyksen antamia soveltamisohjeita, jotka perustuvat mukauttaen IFAC:n standardeihin. Sekä KHT-yhdistyksen suosituksia että IFAC-standardeja voidaan käyttää lähteenä tulkittaessa hyvää tilintarkastustapaa. (Halonen & Steiner 2009, 37) Suomessa sekä KHT-yhdistys ry että HTM-tilintarkastajat ry ovat IFAC:n jäsenjärjestöinä sitoutueneet noudattamaan *International Standards on Auditing* eli ISA-standardeja. Euroopan unioni (EU) pyrkii yhtenäistämään jäsenmaidensa tilintarkastusta koskevia säännöksiä **direktiivien** mukaisiksi. (Tomperi 2009, 15) EU:n komissio on myös julkaissut suosituksia lakisäätteen tilintarkastuksen laadunvalvonnan vähimmäisvaatimuksista. Suosituksella pyritään antamaan malli laadunvalvontajärjestelmille koko Euroopan unionin alueella. Määrätyt vähimmäisvaatimukset, jotka jäsenmaissa sovellettavien laadunvalvontajärjestelmien on täytettävä, liittyvät muun muassa laadunvalvonnan kattavuuteen ja laaduntarkastajan pätevyyteen. (Horsmanheimo & Steiner 2008, 145-146)

Myös **TILA:n ja VALA:n päätökset, lausunnot, ohjeet ja kannanotot** säätelevät tilintarkastajien toimintaa. Eräs keskeinen hyvän tilintarkastustavan lähde on hyväksytyihin tilintarkastajiin kohdistuvista valvonta-asioista syntynyt ratkaisukäytäntö.

Keskuskauppakamari julkaisee TILA:n vuosittain käsittelemien valvonta-asioiden ratkaisuihin anonymisoituja vuosikirjoja vuosittain Internetissä. TILA myös laatii ja julkaisee ohjeita tilintarkastajan hyväksymisestä ja valvonnasta, ja vastaa hyväksymisen ja valvonnan ohjauksesta ja kehittämisestä. (Halonen & Steiner 2009, 40-41; Horsmanheimo & Steiner 2008, 154-155) VALA puolestaan antaa ohjeita ja lausuntoja tilintarkastuslain ja -asetuksen soveltamisesta. Sen tehtävä on seurata tilintarkastajien toimintaa ja tilintarkastusolojen kehittymistä sekä kehittää tilintarkastuksen sisältöä siten, että se turvaa oikean ja riittävän taloudellisen informaation sekä vastaa lain tavoitteita. (Halonen & Steiner 2009, 41; Horsmanheimo & Steiner 2008, 156-157)

2.4 Tilintarkastuksen valvonta

Tilintarkastajien valvonta kohdistuu tilintarkastajien toiminnan tilintarkastuslain mukaisuuteen, tilintarkastajien ammattitaidon ja muiden hyväksymisen edellytysten säilymiseen sekä tilintarkastuksen laadun asianmukaisuuteen (TTL 40 §).

Tilintarkastuksen korkean laadun kannalta lakisääteisen tilintarkastuksen ulkoinen laadunvarmistus on erittäin tärkeää. Se lisää tilinpäätösinformaation luotettavuutta ja suojaa asianomaisia, kuten sijoittajia ja osakkaita. (KHT-yhdistys – Föreningen CGR ry 2013b) Julkinen valvonta on tärkeä osa finanssijärjestelmää, sillä sisäiset valvontatoimet eivät usein riitä luottamuksen turvaamiseksi (Visakorpi 2010, 54).

Suomessa tilintarkastusta valvovat elimet ovat Valtion tilintarkastuslautakunta (VALA), Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunta (TILA) sekä Kauppakamarin tilintarkastusvaliokunta (TIVA). (KHT-yhdistys – Föreningen CGR ry 2013b)

Kauppa- ja teollisuusministeriön yhteydessä toimivan valtion tilintarkastuslautakunnan tehtäviä ovat i) antaa ohjeita ja lausuntoja tilintarkastuslain ja sen nojalla annetun asetuksen soveltamisesta, ii) tehdä esityksiä ja aloitteita tilintarkastusta koskevien säännösten kehittämisestä sekä iii) huolehtia tilintarkastuksen yleisestä ohjauksesta, kehittämisestä ja valvonnasta (HTM-tilintarkastajat ry – GRM-revisor rf 2013). Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunta puolestaan i) valvoo ja ryhtyy tarpeellisiin toimenpiteisiin, jotta tilintarkastajien ammattitaito ja muut hyväksymisen edellytykset säilyvät, ii) valvoo, että tilintarkastajat toimivat tilintarkastuslain ja sen nojalla annettujen

säännösten mukaisesti, iii) vastaa KHT-tilintarkastajien ja KHT-yhteisöjen laadunvarmistuksesta sekä iv) tilintarkastajien hyväksymisestä ja hyväksytyjen tilintarkastajien ohjauksesta ja kehittämisestä (TTL 39-40 §). Kauppakamarin tilintarkastusvaliokunnan tehtäviin kuuluu i) hyväksyä HTM-tilintarkastajat ja HTM-yhteisöt sekä ii) valvoa HTM-tilintarkastajien ja HTM-yhteisöjen hyväksymisen edellytyksien säilymistä (HTM-tilintarkastajat ry – GRM-revisor rf 2013).

2.5 Tilintarkastuksen laatu

Tilintarkastuksen laatua on vaikea määrittää, sillä tilintarkastuslaissa tai missään muussakaan laissa, standardissa tai suosituksessa ei määritellä, mitä tilintarkastuksen laatu on tai mistä se muodostuu. Tilintarkastuslaissa (TTL 23 §) ainoastaan todetaan, että tilintarkastajan on huolehdittava työnsä laadusta. Laadun määritelmää voidaankin lähestyä pohtimalla tilintarkastukselle ja tilintarkastajalla asetettuja tavoitteita ja velvoitteita, joita aiemmin tässä luvussa käytiin läpi. Jotta tilintarkastus olisi laadukas, on sen vähintäänkin täytettävä nämä tavoitteet ja velvoitteet. DeAngelon (1981, 186) mukaan tilintarkastuksen laatu muodostuu siitä, että tilintarkastaja sekä havaitsee virheellisyydet asiakkaan kirjanpitojärjestelmissä ja tilinpäätöksessä, että myöskin raportoi ne.

Onnistuneessa tilintarkastuksessa tilintarkastaja siis toimii vaaditun normiston mukaan ja antaa oikean mielipiteensä yrityksen taloudellisesta tilasta. Lain näkökulmasta tilintarkastus onkin yksinkertaisesti joko epäonnistunut (audit failure) tai epäonnistunut (non-failure audit). Jako pelkästään ”onnistuneisiin” ja ”epäonnistuneisiin” tilintarkastuksiin ei kuitenkaan kerro paljoakaan tilintarkastuksen laadusta, sillä onnistuneiden tilintarkastusten joukossa uskotaan olevan paljonkin vaihtelua laadun suhteen. Tilintarkastuksen laatua voidaan ajatella jatkumona, jonka toisessa päässä ovat erittäin huonolaatuiset tilintarkastukset (epäonnistuneet tilintarkastukset) ja toisessa päässä erittäin korkealaatuiset tilintarkastukset. Epäonnistuneen tilintarkastuksen ja teoreettisen täyden, parhaimman mahdollisen laadun saavuttaneen tilintarkastuksen väliin mahtuu siis tilintarkastuksia, joiden laatu vaihtelee heikosta parhaimpaan mahdolliseen laatuun. (Francis 2004, 346; Francis 2011, 127-129) Juurikin tämä erilaatuisten tilintarkastuksien kirjo on tutkimuksen kohteena, kun pyritään selvittämään, mitkä ovat ne tekijät, jotka tekevät toisesta tilintarkastuksesta toista laadukkaamman.

Tilintarkastuksen laadulta löytyy kaksi ulottuvuutta: tilintarkastuksen tosiasiallinen laatu sekä tilintarkastuksen koettu laatu eli sen uskottavuus (Zerni 2009, 17). Tosiasiallisella laadulla viitataan onnistuneeseen tilintarkastukseen, joka täyttää sille asetetut vaatimukset. Koettu laatu puolestaan viittaa siihen, saako tilinpäätöksen käyttäjä tarpeensa tyydytettyä, ja voiko hän luottaa saamaansa informaatioon. Tosiasiallinen laatu vaikuttaa suoraan koettuun laatuun: tilintarkastuksen epäonnistuminen romuttaa luottamuksen. Toisaalta taas esimerkiksi riippumattomuuden selkeä toteutuminen vaikuttaa koettuun laatuun positiivisesti. Tästä syystä on mielekästä ottaa molemmat huomioon – tosiasiallinen laatu ei ole minkään arvoista ilman koettua laatua.

3 TILINTARKASTUKSEN LAATUA ARVIOIVAT TEKIJÄT

Tilintarkastustyön ainoa konkreettinen tuotos on tilintarkastajan antamat raportit. Kuten edellisessä luvussa todettiin, on tilintarkastajan raportointi usein vakiomuotoista, eikä se siis itsessään kerro juurikaan mitään tilintarkastuksen laadusta. Laadun mittaaminen on myös vaikeaa jos ei jopa mahdotonta. Tästä syystä sidosryhmien on käytettävä surrogaatteja halutessaan arvioida tilintarkastuksen laatua ja luotettavuutta. (Zerni 2009, 17) Olen ottanut esille ja valinnut tutkittavaksi yleisimpiä alan tutkimuksissa esiintyneitä surrogaatteja. Tässä luvussa käyn läpi, miten nämä ulkoiset tekijät vaikuttavat tilintarkastajaan ja sitä kautta tilintarkastuksen laatuun.

Tutkimukseeni valitujen ulkoisten tekijöiden on alan aiemmissa tutkimuksissa todettu vaikuttavan välillisesti tilintarkastuksen laatuun ja toimivan ns. laatua arvioivina tekijöinä. Osasta näistä tekijöistä on määrätty lainsäädännössä. Tässä luvussa tutkin, kuinka nämä ulkoiset tekijät vaikuttavat laadun todellisiin osatekijöihin, ja onko kyseisen tekijän lopullinen vaikutus pelkästään positiivinen. Laadun komponentteina tässä tutkimuksessa pidetään tilintarkastajan **riippumattomuutta**, **huolellisuutta**, **ammattitaitoa**, **erikoistumista** (vaikuttavat ensisijaisesti tosiasialliseen laatuun; välillisesti myös koettuun laatuun) sekä sidosryhmien **luottamusta** (vaikuttaa koettuun laatuun). Näihin osatekijöihin olen päätenyt tilintarkastajille asetettujen vaatimusten sekä aiemman tutkimuksen avulla. Esimerkiksi Niemi (2000, 78) nostaa tärkeimmiksi laadun osatekijöiksi jatkuvan kouluttautumisen ja asiantuntemuksen ylläpidon, monipuolisen kokemuksen, asiakkaan toimialan ja liiketoiminnan tuntemuksen, auktorisoinnin ja riippumattomuuden; Saarnia (2005, 50) puolestaan korostaa riippumattomuuden, normiston noudattamisen, ammattitaidon, luottamuksen sekä ymmärrettävän ja laadukkaan raportoinnin merkitystä tilintarkastuksen laadun kannalta.

Ulkoiset tekijät, joita olen tutkimuksessa päättänyt tutkia, ovat **tilintarkastajan rotaatio**, **tilintarkastajalle maksetut palkkiot** ja **tilintarkastusyhteisön koko**. Nämä tekijät nousivat esille niin ikään aiemmista tutkimuksista. Rotaation suhdetta tilintarkastuksen laatuun ovat tutkineet muun muassa Hoyle (1978), Chi (2010) ja Catanach & Walker (1999); Palkkioiden ja tilintarkastuksen laadun suhdetta tutkivat muun muassa Hoitash & Markelevich & Barragato (2007), Niemi (2004), Zerni (2009 ja 2012); Tilintarkastusyhteisön

tai –toimiston koon vaikutuksia tilintarkastuksen laatuun on tutkittu esimerkiksi DeAngelon (1981) ja Choin & Kimin & Kimin & Zangin (2010a) tutkimuksissa.

3.1 Rotaatio

Uuden tilintarkastuslain (459/2007) myötä Suomessa otettiin käytäntöön rotaatiosäännös, jonka mukaan julkisen kaupankäynnin kohteena olevan yhteisön tilintarkastajan peräkkäisten toimikausien yhteenlaskettu kesto voi olla enintään seitsemän vuotta. Jos tilintarkastajana toimii tilintarkastusyhteisö, koskee rotaatiosäännös vain päävastuullista tilintarkastajaa. (TTL 27 §)

Rotaatiosäännöksen lähtökohtana on ajatus siitä, että pitkäaikainen ja liian läheinen suhde tilintarkastajan ja asiakkaan välillä vaikuttaa negatiivisesti tilintarkastajan riippumattomuuteen, mikä vähentää tilintarkastuksen luotettavuutta ja laatua (Comunale & Sexton 2005, 235). Tähän läheisyyden uhkaan on etsitty ratkaisua säätämällä lakisääteisestä rotaatiosta: kun asiakkaan ja tilintarkastajan välinen yhteistyö katkeaa tietyn ajanjakson jälkeen, ei liiallista läheisyyttä ehdi syntymään. Rotaatio lisää riippumattomuutta myös siinä mielessä, että rotaatiosäännöksen ollessa voimassa tilintarkastajan taloudellinen hyvinvointi ei ole merkittävästi riippuvainen asiakassuhteen jatkumisesta: suhde päättyy tietyn ajanjakson jälkeen joka tapauksessa, jolloin tilintarkastajalla ei ole suurta taloudellista intressiä miellyttää asiakasyrityksen johtoa pitääkseen työpaikkansa. Tilanteessa, jossa rotaatiosäännöstä ei ole, tilintarkastaja voi asiakassuhteen jatkumisen toivossa tehdä kyseenalaisia ratkaisuja, ja riippumattomuuden lisäksi objektiivisuus ja ammatillinen skeptisyys voivat vaarantua. (Gates et al. 2007, 5; Nashwa 2004, Hoyle 1978, 72) Lakisääteinen rotaatio parantaa siis tilintarkastajan riippumattomuutta vähentämällä läheisyyden ja taloudellisten intressien uhkia.

Vaikka riippumattomuuden lisääntyminen kiistatta parantaa tilintarkastuksen laatua, eivät rotaation vaikutukset suinkaan ole näin yksiselitteiset. Rotaatiolla on tutkittu olevan myös muita vaikutuksia tilintarkastuksen laatuun, osa positiivisia ja osa negatiivisia. Hoylen (1978, 72-73) mukaan tilintarkastajan vaihtaminen säännöllisin väliajoin tuo uutta näkökulmaa ja uusia ideoita tilintarkastuksen suorittamiseen. Tilintarkastaja ”sokaistuu” helposti omille virheilleen, jos tarkastettava kohde on jo liian tuttu; uusi silmäpari huomaa

nämä virheet herkemmin, koska huomio kiinnittyy eri asioihin. Tietylle asiakasyritykselle monena peräkkäisenä vuotena suoritettu tarkastus turruttaa tilintarkastajan ja luo otollisen tilanteen huolimattomuusvirheille; tarkastus tuntuu edellisvuosien toistolta, ja pienet, mutta sitäkin tärkeämmät muutokset jäävät huomaamatta. Tilintarkastajia motivoi myös tieto siitä, että rotaatiokierroksen jälkeen toinen tilintarkastaja tarkastaa hänen työnsä laadun: virheiden tai laiminlyöntien löytyminen olisi tilintarkastajan maineelle tuhoisaa (Hoyle 1978, 72, Arel & Brody & Pany 2005, 37-38). Rotaatio siis parantaa tilintarkastuksen laatua lisäämällä vertaisarviointia sekä motivoimalla tilintarkastajia huolelliseen työhön.

Rotaation on nähty myös parantavan luotonantajien luottamusta. Muun muassa Daniels & Booker (2011) tutkivat luotonantajien mielipiteitä tilintarkastusyhteisön rotaatioon: kaksi kolmasosaa vastanneista uskoi tilintarkastajan riippumattomuuden lisääntyvän rotaation avulla, ja yli puolet vastaajista kannattivat tilintarkastusyhteisön pakollista rotaatiota. Vaikka tutkimuksessa haastatellut luotonantajat eivät olleet täysin yksimielisiä tilintarkastusyhteisön rotaation vaikutuksista, voidaan kuitenkin yhteenvetona tutkimuksesta todeta rotaation lisäävän lainanantajien luottamusta edes jonkin verran. Myös Gates et al. (2007, 5-12) ovat tutkimuksessaan todenneet tilintarkastusyhteisön rotaation lisäävän lainanantajien luottamusta tilinpäätösinformaatiota ja tilintarkastusta kohtaa. Kasvanut luottamus tilintarkastusta kohtaan luonnollisestikin lisää tilintarkastuksen koettua laatua.

Monissa tutkimuksissa rotaatiolla on todettu olevan tilintarkastuksen laatua heikentäviä vaikutuksia. Yksi laatua heikentävä tekijä on asiakasspesifin asiantuntijuuden väheneminen. Tilintarkastajan asiakaskohtainen tieto, esimerkiksi asiakkaan kirjanpitojärjestelmästä ja sisäisistä kontroleista, on tilintarkastuksen tehokkuutta lisäävä tekijä (Ghosh & Moon 2005, 588); rotaatiossa tämä asiakaskohtainen tieto ja ymmärrys vähenee, kun tilintarkastaja vaihtuu. Tilintarkastajan on mahdotonta oppia ymmärtämään asiakasyrityksen liiketoimintaa lyhyessä ajassa, ja tilintarkastusvirheet ovat todennäköisempiä uudella tilintarkastajalla (Arel et al. 2005, 38). Aihetta puoltavat useat tutkimustulokset: esimerkiksi AICPA:n vuonna 1992 teettämässä tutkimuksessa tilintarkastusvirheen riski todettiin suuremmaksi silloin, kun tilintarkastaja tarkastaa asiakasyritystä ensimmäistä tai toista kertaa (Catanach & Walker 1999, 45). Myös Nashwan (2004) tutkimuksessa on päädytty samankaltaisiin tuloksiin: tilintarkastusvirheen riski on suurin uusissa sopimussuhteissa, johtuen asiakasspesifin tiedon ja kokemuksen puutteesta. Daugherty, Dickinsin, Hatfieldin & Higgsin (2012, 111) väittävät

tutkimuksessaan uuden tilintarkastajan tarvitsevan jopa 2-3 vuotta tutustuakseen uuteen asiakkaaseen, ja pystyäkseen työskentelemään tehokkaasti. Suurentunut tilintarkastusriski alun tehottoman ajan aikana luonnollisestikin huonontaa tilintarkastuksen laatua. Vaikka tämä tehoton aika tapahtuisikin rotaatiosta riippumatta, rotaatio pahentaa asiaa: juuri kun tilintarkastaja oppii tuntemaan asiakkaan, joutuu hän lopettamaan asiakassuhteen ja aloittamaan kaiken alusta.

Tilintarkastuksen laatua heikentää myös tilintarkastajien haluttomuus erikoistua toimialalle. Kun tilintarkastaja tietää joutuvansa vaihtamaan asiakasyritystä tietyn ajanjakson jälkeen, ei hänellä ole intressiä erikoistua tämän tietyn asiakkaan toimialaan (Catanach & Walker 1999, 45). Toimialaan erikoistumisen on eräiden tutkimusten mukaan nähty merkittävästi lisäävän tilintarkastuksen laatua: esimerkiksi Lowensohn & Johnson & Elder & Davies (2007, 725) löysivät tutkimuksessaan positiivisen yhteyden tilintarkastajan erikoistumisen ja tilintarkastuksen laadun välillä; myös Nagyn (2012, 258) tutkimustulokset tukevat tilintarkastuksen laadun ja tilintarkastajan erikoistumisen välistä positiivista suhdetta. Koska erikoistuminen parantaa tilintarkastuksen laatua, erikoistumisen väheneminen näkyy siis tilintarkastuksen laadun heikkenemisenä.

3.2 Tilintarkastajalle maksetut palkkiot

Tilintarkastajalle tarkastustyöstä maksetusta palkkiosta ei ole määrätty mitään enimmäis- tai vähimmäissummaa tai suosituspalkkaa. Tilintarkastuslain mukaan tilintarkastajalle maksettava palkkio ei kuitenkaan saa määräytyä tavalla, joka voi vaarantaa tilintarkastajan riippumattomuuden (TTL 17 §). Eettisissä ohjeissa mainitaan, ettei tilintarkastuspalkkio esimerkiksi saa olla niin alhainen, että toimeksiannon suorittaminen ammatillisten standardien mukaisesti on vaikeaa kyseisellä hinnalla (KHT-yhdistys – Föreningen CGR ry 2009, 47).

Tilintarkastuksesta maksettu palkkio voi kuitenkin tietyissä tilanteissa vaarantaa tilintarkastajan riippumattomuuden. Tilanteessa, jossa asiakasyrityksen tilintarkastajalle maksama palkkio muodostaa merkittävän osan tilintarkastajan tuloista, tilintarkastajalla on taloudellinen intressi miellyttää asiakasyrityksen johtoa yhteistyön jatkumisen turvaamiseksi. (Hoitash et al. 2007, 762) Taloudellisesti asiakasyrityksestä riippuvainen

tilintarkastaja voi päätyä kyseenalaisiin ratkaisuihin, jotka vaarantavat tilintarkastuksen oikeellisuuden ja täten huonontavat tilintarkastuksen laatua. Esimerkiksi Choi, Kim, Kim & Zang (2010b, 137) toteavat tutkimuksessaan normaalitasoa suuremman palkkion saavien tilintarkastajien riippumattomuuden heikentyvän, sillä työsuhteen säilymisestä saadut hyödyt ovat suuremmat kuin ala-arvoisesta raportoinnista aiheutuvat kustannukset. Vastaavasti normaalitasoa alhaisemman tilintarkastuspalkkion saavien tilintarkastajien riippumattomuus ei tutkimuksen mukaan vaarannu, sillä heillä ei ole (taloudellista) intressiä tinkiä tilintarkastuksen laadusta.

Tilintarkastajan riippumattomuus vaarantuu erityisesti tilanteessa, jossa tilintarkastajan työtehtäviin kuuluu tehtäviä lakisääteisen tilintarkastuksen ulkopuolelta. Nämä tehtävät (esimerkiksi konsultointipalvelut) voivat muodostaa suurenkin osan tilintarkastajan palkasta eli lisätä taloudellista riippuvuutta huomattavasti. Siinä missä tilintarkastajan erottaminen on vaikeaa ja tuo asiakasyritykselle epätoivottua huomiota, on asiakasyrityksen helpompi lahjoa tai kiristää tilintarkastajaa näiden ei-lakisääteisten tehtävien menettämisen uhalla. Se, että yritys purkaa esimerkiksi konsultointi-sopimuksen tilintarkastajan kanssa, ei herätä läheskään yhtä paljon huomiota markkinoilla kuin tilintarkastajan erottaminen. (Coffee 2004, 29) Tilintarkastajan eroamisesta tai erottamisesta on aina annettava Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunnalle selvitys erottamisesta ja sen syistä (TTL 10 §), mutta vapaaehtoisten sopimusten purkamisesta ei tarvitse tehdä selvitystä.

Toisaalta maksettu palkkio voi vaikuttaa tilintarkastuksen laatuun myös positiivisesti, jos tilintarkastaja kokee sen tyydyttäväksi ja on siksi motivoitunut panostamaan työhönsä, ja sitä myötä tekemään huolellisempaa tarkastusta (Hoitash et al. 2007, 762). Huolellinen tarkastus pienentää tilintarkastusriskiä ja täten parantaa tilintarkastuksen laatua. Niven (2010) varoittaakin artikkelissaan leikkaamasta tilintarkastuspalkkioita laadun kustannuksella; palkkioiden leikkaaminen voi johtaa tarkkuudesta tinkimiseen tai kohtuuttomiin vaatimuksiin suoriutua samasta työstä lyhyemmässä ajassa. Tilintarkastuspalkkioiden leikkaaminen on aina pois tilintarkastajan pussista, ja tilintarkastajalta silti odotetaan korkealaatuista tilintarkastusta ja standardien noudattamista. Nivenin mukaan yrityksessä onkin oltava yhteisymmärrys siitä, että tilintarkastuksen laadusta ei voida tinkiä edes huonossa taloustilanteessa. Päinvastoin: nykyinen talouden tila tuo tilintarkastajalle uusia haasteita, joiden ratkaiseminen vaatii entistä enemmän aikaa ja resursseja – palkkioiden leikkaaminen on siis melko

hullunkurinen ajatus, ottaen huomioon lisääntyneet vaatimukset. Yhteenvetona voidaan sanoa, että tilintarkastajilla täytyy olla riittävästi aikaa ja resursseja hoitaa tarkastus oikein ja huolellisesti, jotta tulos on laadukas.

Tilinpäätökset käyttäjät ja yritykset arvostavat tilintarkastajan erikoistumista tietylle alalle, minkä vuoksi erikoistuneiden tilintarkastajien on yleensä mahdollista pyytää isompi palkkio (Zerni 2009, 27; Lowensohn et al. 2007, 725). Asiantuntevuus syntyy useiden samankaltaisten toimeksiantojen hoitamisesta; useita tietyn tyyppisiä yrityksiä tarkastanut tilintarkastaja omaa sellaista erikoisosaamista, jonka avulla hän osaa arvioida yrityksen liiketoimintaa ja mahdollisia haasteita syvällisemmin kuin muut. Tämä erikoisosaaminen heijastuu positiivisesti tilintarkastuksen laatuun sekä myöskin tilintarkastajille maksettuihin palkkioihin. (Zerni 2012, 317). Myös tilintarkastajan ”tekniset ominaisuudet”, kuten koulutus, työkokemus ja tilintarkastajatyypit (HTM vai KHT) ovat positiivisesti tilintarkastajan tuntipalkkaan korreloivia tekijöitä (Niemi 2004, 553-554). Koska nämä erikoistumiseen ja ammattitaitoon liittyvät ominaisuudet lisäävät tilintarkastajan taitoja ja osaamista, ja täten pienentävät virheiden todennäköisyyttä, voidaan palkan sanoa kertovan korkeammasta tilintarkastuksen laadusta.

Lain mukaan, kuka tahansa tilintarkastajaan laissa kohdistetut vaatimukset täyttävä henkilö voi toimia tilintarkastajana ja täyttää yrityksen tilintarkastusvelvollisuuden. Korkeamman palkan maksaminen tilintarkastajalle, jolta voidaan odottaa keskimääräistä korkealaatuisempaa työtä, voi kuitenkin olla strateginen päätös, jolla viestitetään sijoittajille luotettavuutta ja rehellisyyttä. Maksamalla korkeampaa palkkaa tilintarkastajalle, jonka työn odotetaan ja uskotaan olevan keskimääräistä korkealaatuisempaa, voidaan siis parantaa markkinoiden luottamusta tilinpäätösinformaatiota kohtaan. (Sundgren & Svanström 2011, 5; Sundgren 2009, 216)

3.3 Tilintarkastusyhteisön koko

Tilintarkastusyhteisön tai –toimiston koko on ollut usein tilintarkastuksen laatuun vaikuttavana tekijänä tutkimuksen kohteena. Tutkimukset ovat olleet lähes yksimielisiä siitä, että tilintarkastuksen laatu paranee tilintarkastusyhteisön koon kasvaessa.

Johtuen asiakkaaseen tehdyistä asiakaskohtaisista investoinneista, kaikilla sen hetkisillä tilintarkastajilla on aina riippumattomuuden vaarantava kannustin ylläpitää asiakassuhdetta – riippumatta tilintarkastusyhteisön koosta. Tilintarkastajilla voi olla houkutus olla raportoimatta löytämänsä virhettä, jotta asiakassuhde jatkuisi. Se, kuinka suuri tämä houkutus on, riippuu asiakassuhteeseen tehtyjen investointien määrästä ja kiinnijäämisen todennäköisyydestä. Suurilla tilintarkastusyhteisöillä riippumattomuus vaarantuu huomattavasti vähemmän, sillä asiakasyrityksiä on enemmän eikä yhden menettäminen ole yhtä suuri menetys. Suuri tilintarkastusyhteisö harvoin on taloudellisesti riippuvainen yhdestä asiakasyrityksestä saaduista tuloista. Taloudellinen riippumattomuus luo suurelle tilintarkastusyhteisölle paremman suojan asiakasyrityksen painostuksen varalta. Pienet tilintarkastusyhteisöt ovat pienten kokonaistulojen vuoksi herkemmin taloudellisesti riippuvaisia asiakasyrityksistään (tai erityisesti yhdestä tietystä asiakasyrityksestä) ja täten alttiimpia asiakasyrityksen painostukselle. (DeAngelo 1981, 189; Choi et al. 2010a, 94).

Ruotsalaisen tutkimuksen mukaan pienet tilintarkastusyhteisöt ovat herkempiä syyllistymään toimiin, jotka johtavat kurinpidollisiin toimiin: 14.50 % maksimissaan kahden auktorisoidun tilintarkastajan toimistossa työskentelevät tilintarkastajat syyllistyivät toimiin, jotka johtavat kurinpidollisiin toimiin, kun isoissa (yli kahden auktorisoidun tilintarkastajan) toimistoissa vastaava luku on 4.58 % tai 2.45 %, jos huomioidaan Big 4-yritykset. (Sundgren & Svanström 2011, 27) Tutkimus ei kuitenkaan ota kantaa, mistä kasvanut sanktioiden määrä johtuu. Vaikka tutkimustulokset selkeästi viittaavat kasvaneen tilintarkastusyhteisön koon merkitsevät parantunutta laatua (sanktioiden vähennyttä), on epäselvää, johtuvatko sanktiot esimerkiksi huolimattomuusvirheistä vai tahallisista virheistä, jolloin voidaan epäillä riippumattomuuden vaarantuneen. Huolimattomuusvirheiden voisi kuitenkin kuvitella vähenevän tilintarkastusyhteisön koon kasvaessa ja vertaisarvioinnin lisääntyessä.

Tilintarkastusyhteisön koon voidaan nähdä lisäävän tilintarkastuksen koettua laatua, sillä tilintarkastusyhteisöillä on ”enemmän pelissä”, eli heidän tappionsa huonolaatuisesta tilintarkastuksesta olisivat paljon suuremmat. (DeAngelo 1981, 185-186) Myös Choi et al. (2010a, 94) tutkivat tilintarkastuksen laadun suhdetta tilintarkastusyhteisön kokoon. Tutkimuksessa todettiin erityisesti Big 4-tilintarkastusorganisaatioilla olevan kannustin pitää huolta jokaisen paikallisenkin toimiston tarkastuksen laadukkuudesta: vaikka nämä suuret Big 4-yritykset eivät ketjuna ole taloudellisesti riippuvaisia asiakasyrityksistään, voi pieni paikallinen toimisto olla. Paikallisenkin toimiston taloudellinen riippuvuus heikentää

koko yrityksen tilintarkastuksen koettua laatua, sillä sidosryhmien mahdollinen luottamuksen ja maineen menetys koskee koko yritystä, ei vain paikallista toimistoa. Isoilla tilintarkastusyrytyksillä on siis selkeä kannustin taata jokaisen (pienenkin) toimiston tilintarkastuksen korkealaatuisuus, jotta yrityksen investoinnit imagoon ja maineeseen eivät valu hukkaan. Tilintarkastusyhteisön koko siis vaikuttaa positiivisesti tilintarkastuksen koettuun laatuun: mitä suurempi tilintarkastusyhteisö, sitä enemmän sillä on menetettävää ja kannustin taata laadukas tilintarkastus.

Tilintarkastusyhteisön koon on nähty myös lisäävän ammattitaitoa ja kokemusta. Suurten tilintarkastusyhteisöjen etuna on jatkuva tuki ja neuvot kollegoilta, järjestetyt seminaarit, kurssit ja muu toiminta, jonka avulla tilintarkastajat pääsevät lisäämään ammattitaitoaan ja oppimaan esimerkiksi uudistuksista alalla, mikä edistää ”pinnalla” pysymistä. Pienissä tilintarkastusyhteisöissä vastaava toiminta on usein harvinaista jos ei jopa olematonta. Mahdollisuus kysyä työtovereilta neuvoa tai mielipidettä on arvokas etu, josta suuret tilintarkastusyhteisöt nauttivat. Toki myös pienissä tilintarkastusyhteisöissä on mahdollista kysyä neuvoa kollegoilta, mutta suurissa yhteisöissä kollegoiden määrä ja täten toimiston sisäinen ”tietotaito” on yksinkertaisesti suurempi. Toimistonsisäinen kollektiivinen kompetenssi ja ammattitaito ovat vahvasti sidoksissa tilintarkastuksen laatuun. (Sundgren 2011, 15; Choi et al. 2010a, 78)

3.4 Yhteenveto tilintarkastuksen laatua arvioivista tekijöistä

Yllä tutkittiin siis tilintarkastusyhteisön koon, tilintarkastajalle maksetun palkkion sekä tilintarkastajan rotaation vaikutuksia tilintarkastuksen laadun komponentteihin. Kaikkien näiden ulkoisten tekijöiden voidaan sanoa vaikuttavan tilintarkastuksen laatuun välillisesti: esimerkiksi tilintarkastajan rotaatio vähentää läheisyyden uhkaa tilintarkastajan ja asiakasyrityksen välillä, mikä parantaa riippumattomuutta ja sitä kautta tilintarkastuksen laatua (Comunale & Sexton 2005, 235); korkea tilintarkastuspalkkio luo tilintarkastajasta osaavan ja korkealaatuisen kuvan, mikä parantaa markkinoiden luottamusta eli tilintarkastuksen koettua laatua (Sundgren & Svanström 2011, 5; Sundgren 2009, 216); tilintarkastusyhteisön koon on tutkittu kasvattavan tilintarkastajien ammattitaitoa isomman ”talon sisäisen” tietotaidon eli kasvaneen ammattitaidon johdosta (Sundgren 2011, 15).

	Suuri tilintarkastus- yhteisön koko	Korkea tilintarkastus- palkkio	Pakollinen rotaatio
Riippumattomuus	+	-	+
Huolellisuus	+	+	+
Ammattitaito	+	+	+/-
Erikoistuminen	+	+	-
Sidosryhmien luottamus	+	+	+

Taulukko 1: yhteenveto tilintarkastuksen laatuun vaikuttavista tekijöistä.

Taulukkoon 1 on tiivistetty tutkittuja laatuun vaikuttavia tekijöitä. Pystysuoraan olevissa sarakkeissa on epäsuorasti laatuun vaikuttavat tutkitut tekijät (surrogaatit): tilintarkastusyhteisön koko, maksetut tilintarkastuspalkkiot sekä rotaatio. Taulukossa on oletettu tilintarkastusyhteisön koon olevan suuri, maksettujen palkkioiden olevan korkeita ja rotaation pakollista. Tämä olettaus on tehty, jotta taulukkoon on mahdollista merkitä, vaikuttaako ulkoinen tekijä laadun komponentin (taulukossa vaakasuorassa olevat rivit) kautta positiivisesti vai negatiivisesti tilintarkastuksen laatuun.

Rotaatio ja tilintarkastuksesta maksettu palkkio näyttävät taulukon 1 mukaan olevan hieman huonompia laadun arviointiin soveltuvia tekijöitä, kuin tilintarkastusyhteisön koko. Rotaatio vaikuttaa negatiivisesti tilintarkastuksen laatuun vähentämällä tärkeää asiakasspesifiä tietoa (erikoistuminen), vaikka muuten rotaatio vaikuttaa laatua parantavasti mm. riippumattomuuden lisääntymisen kautta. Tilintarkastuksesta maksettu palkkio sen sijaan heikentää tilintarkastajan riippumattomuutta, sillä suuri palkkio voi merkitä tilintarkastajalle taloudellista intressiä miellyttää yritysjohtoa asiakkuuden säilyttämiseksi. Muuten tilintarkastuspalkkiokin voi toimia laadun surrogaattina, sillä se parantaa tilintarkastuksen koettu laatua signaloimalla markkinoita ammattitaitoisesta, laadukkaasta työstä. Olennainen kysymys lieneekin, ovatko näiden tekijöiden laatua huonontavat vaikutukset niin merkittäviä, että ne häiritsevät laadun arviointia näiden

tekijöiden avulla tai voisiko laatua huonontavat vaikutukset eliminoida tai vähintään minimoida. Esimerkiksi jos palkkion perusteella halutaan arvioida tilintarkastuksen luotettavuutta, voidaan tilintarkastajan riippumattomuutta arvioida, ja jos tilintarkastaja muuten vaikuttaa riippumattomalta, voidaan olettaa, ettei palkkion tuoma riippumattomuuden heikentyminen ole niin merkittävä tekijä.

Riippumattomuutta voi heikentää läheisyyden uhka tai taloudellisen intressin uhka. Pakollisen tilintarkastajan rotaation avulla voidaan eliminoida näistä kumpikin: läheisyyttä ei ehdi muodostua lyhyen yhteistyön vuoksi eikä tilintarkastaja ole taloudellista intressiä miellyttävä yritysjohdolle lyhyessä suhteessa. Maksettu palkkio voi kuitenkin vaarantaa riippuvuuden tilintarkastajan taloudellisen intressin takia, jos palkkio muodostaa suuren osan tilintarkastajan tuloista. Erityisesti vapaaehtoisten tehtävien (suuret) palkkiot on koettu uhkana riippumattomuudelle, sillä niiden avulla yritysjohdon on helpompi manipuloida tai kiristää tilintarkastajaa ilman suurta markkina-huomiota. Tilintarkastuksen koko on nähty riippumattomuutta lisäävänä tekijänä: tilintarkastajan tietystä asiakkaasta saadut tulot ovat kokonaistuloihin suhteutettuina niin pienet, ettei taloudellisen intressin uhkaa synny – tai se on ainakin merkittävästi pienempi kuin tilintarkastusyhteisöllä, jonka tuloista suuri(n) osa tulee yhdeltä asiakkaalta. Taloudellisen intressin uhkaa voidaan pitää hyvinkin vaarallisena tilintarkastajan riippuvuuden ja sitä myötä tarkastuksen laadun kannalta.

Huolellisuuden on nähty parantuvan, jos tilintarkastajalla on riittävästi aikaa, resursseja sekä motivaatiota tehdä tarkastus. Tässä mielessä kaikki tutkitut ulkoiset tekijät korreloivat positiivisesti huolellisuuden kanssa, kuten taulukossa 1 on esitetty: tilintarkastusyhteisön koko lisää vertaisarvioinnin mahdollisuutta, mikä vähentää virheitä; rotaatio tuo myös lisää vertaisarviointia sekä motivoi huolelliseen työhön, kun tilintarkastaja tietää toisen tilintarkastajan tarkistavan hänen työnsä tilintarkastajan vaihdoksen jälkeen; suuri tilintarkastuspalkkio mahdollistaa riittävän ajankäytön ja resurssit huolellisen työn suorittamiseksi.

Ammattitaito on kiistatta tilintarkastajien tärkeimpiä ominaisuuksia, ja se vaikuttaa suoraan tilintarkastuksen laatuun. Tilintarkastusyhteisön koon on nähty lisäävän ammattitaitoa (kompetenssia) talon sisällä: mitä enemmän tilintarkastajia, sitä enemmän tietoa ja taitoa löytyy. Suuret tilintarkastusyhteisöt mahdollistavat myös laajemman ammattitaidon ylläpidon esimerkiksi koulutusten, seminaarien ja kollegoiden tuen avulla. Korkean

palkkion on myös nähty korreloivan ammattitaidon kanssa. Yhteys on lähinnä syy-seuraus-suhde: paremman ammattitaidon omaavat tilintarkastaja voivat pyytää korkeampaa palkkaa. Yhtä kaikki, palkka viittaa kasvaneeseen tilintarkastajan ammattitaitoon ja sitä myötä korkeampaan laatuun. Rotaation vaikutukset ammattitaitoon ovat epäselvät: rotaatio kyllä vähentää asiakasspesifiä tietoa, mutta ammattitaito sisältää toki myös muitakin osatekijöitä.

Erikoistuminen on mielenkiintoinen laatuun vaikuttava tekijä. Tutkimusta on tehty niin tilintarkastusyhtiön, -toimiston kuin yksittäisen tilintarkastajankin erikoistumisen kannalta. Erikoistumista on usein pidetty laadun surrogaattina, eli erikoistuminen on mielletty laatua parantavana tekijänä, jonka perusteella tilintarkastuksen laatua voidaan helpommin arvioida. Tulokset ovat selvät: erikoistuminen mahdollistaa tehokkaamman, huolellisemman tilintarkastuksen. Suuret tilintarkastusyhteisöt sisältävät usein tiettyyn toimialaan erikoistuneita linjoja, joten koon voidaan sanoa ainakin jossain määrin lisäävän erikoistumista. Korkean tilintarkastuspalkkion suhde erikoistumiseen on kuten edellä: tiettyyn toimialaan erikoistuneet tilintarkastajan omaavat sellaista yritysjohton ja sidosryhmien arvostamaa kompetenssia, jonka johdosta tilintarkastajan on mahdollista pyytää korkeampaa palkkaa. Rotaatio sen sijaan selkeästi vähentää tilintarkastajan erikoistumismahdollisuuksia: tilintarkastajalla ei ole mahdollisuuksia tai motivaatiota erikoistua, kun toimikauden pituus on ennalta määrätty.

Sidosryhmien luottamus on tilintarkastuksen koetun laadun ydin. Tilintarkastajan on vaikutettava asiakasyrityksestä riippumattomalta, ammattitaitoiselta henkilöltä, joka suorittaa tarkastuksen huolellisesti lakien ja standardien mukaan. Rotaatio parantaa ainakin luotonantajien luottamusta riippumattomuuden lisääntymisen kautta. Myös maksetun tilintarkastuspalkkion on nähty lisäävän luottamusta: kuten edellä mainittiin, korkea tilintarkastuspalkkio yhdistetään usein ammattitaitoon, vankkaan osaamiseen ja laadukkaaseen työhön, jonka perusteella tilintarkastajalle maksetaan preemio. Tilintarkastusyhteisön kokoa on jo vuosikymmeniä sitten pidetty surrogaattina tilintarkastuksen laadulle: tilintarkastajilla on ”enemmän pelissä” eli heidän tappionsa huonolaatuisen tilintarkastuksen suorittamisesta olisivat paljon suuremmat, minkä vuoksi kookkailla tilintarkastusyhteisöillä nähdään olevan suurempi motiivi laadukkaaseen tilintarkastustyöhön.

Tässä luvussa esitetyt yhteydet eri tekijöiden välillä eivät ole ainoat korrelaatiot esitettyjen tekijöiden välillä. Tutkimuksessa esitetyt laadun osatekijät sekä laatuun vaikuttavat tekijät vaikuttavat keskenään ristiin ja rastiin: esimerkiksi selkeä, näkyvä tilintarkastajan riippumattomuus asiakasyrityksestä lisää sidosryhmien luottamusta, ja tilintarkastusyhteisön koko ja maksettu tilintarkastuspalkkio korreloivat aiheesta tehtyjen tutkimusten mukaan vahvasti keskenään (tilintarkastusyhteisön koko kasvattaa palkkoja). Tämä yhteys onkin varsin mielenkiintoinen ja herättää kysymyksiä, kuten miksi tilintarkastusyhteisön kasvavan koon tuomista skaala-eduista huolimatta suurten tilintarkastusyhteisöjen palkka on silti korkeampi? Onko suurten tilintarkastusyhteisöjen tuottaman tarkastuksen laatu todella parempi niin, että siitä ollaan valmiita maksamaan enemmän?

4 EMPIIRINEN TUTKIMUS

Empiirisessä osiossa käydään läpi haastattelun avulla saatuja tuloksia asiantuntijoiden näkemyksistä siitä, mitä laatu on ja mistä se muodostuu. Asiantuntijoina toimivat tilintarkastajat ja yritysjohton edustaja, joilta saatiin vastaukset sähköpostitse lähetettyyn kysymyslomakkeeseen huhtikuun 2013 aikana.

4.1 Haastattelun toteutus

Empiirinen osio on toteutettu sähköpostin välityksellä puolistrukturoituna haastatteluna, jolloin haastateltavat saivat vastata esitettyihin kysymyksiin omin sanoin (Metsämuuronen 2001, 42).

Haastatteluprosessi alkoi haastateltavien valinnalla. Haastatteluun on valittu juuri tilintarkastaja ja yritysjohton edustaja, sillä heidän näkökulmansa ovat vahvinten esillä tutkimuksessa. Tilintarkastajien näkökulma tulee esille tutkimuksessa heille esitettyjen odotusten kautta: juuri tilintarkastaja on se, johon laadun taustalla olevat vaatimukset kohdistuvat. Yritysjohton näkökulma on esillä, sillä he ovat sidosryhmistä eniten tekemisissä tilintarkastajan kanssa ja täten voivat vaikuttaa tilintarkastuksen laadun muodostumiseen erityisesti riippumattomuuden toteutumisen kautta.

Haastattelupyyntö (liite 1) lähetettiin valituille henkilöille sähköpostin välityksellä. Sähköpostissa kerrottiin lyhyesti tutkimuksesta ja pyydettiin vastausta aikataulun puitteissa. Liitteenä oli ennalta tehty kysymyspatteri (liite 2 ja liite 3), johon haastateltavat pystyivät kirjoittamaan vastaukset. Tilintarkastajalle kysymyksiä oli yhteensä viisitoista ja yritysjohton edustajalle kymmenen. Kysymykset olivat molemmille samat, minkä lisäksi tilintarkastajalle oli viisi lisäkysymystä. Yhteensä viidestätoista kysymyksestä kahteentoista vastasi vähintään toinen haastateltavista.

Haastateltu tilintarkastaja on toiminut alalla kahdeksan vuotta, josta neljä vuotta auktorisoituna tilintarkastajana. Yritysjohton edustaja on suuresta yrityksestä, jonka liikevaihto vuonna 2012 oli yli 400 miljoonaa euroa. Hän on toiminut nykyisessä tehtävässään 4 vuotta, mutta samassa yrityksessä eri tehtävissä jo yli kymmenen vuotta.

Haastateltaville on luvattu täysi anonymisuus eikä heistä julkaista kenenkään nähtäväksi nimiä tai sellaisia tietoja, joista tunnistaminen olisi mahdollista. Palautetut vastauslomakkeet tuhoetaan välittömästi tutkimuksen valmistuttua.

Kysymykset käsittelivät tilintarkastuksen laatua, sen määrittelyä, osatekijöitä ja tilintarkastuksen sääntelyä. Tarkoitus oli kartoittaa eri toimijoiden erilaisia näkemyksiä siitä, mitä tilintarkastuksen laadulla käsitetään ja mitä siltä odotetaan.

4.2 Haastattelun tulokset

Haastattelussa korostui tilintarkastajan ja yritysjohdon edustajan erilaiset näkökulmat johtuen ammatillisista näkemyksistä. Siitä, mitä laatu on, oltiin toisaalta samaa mieltä, mutta esimerkiksi valvonnan ja vallitsevan normiston hyödyllisyydestä oltiin eri mieltä.

4.2.1 Tilintarkastuksen laatu

Kysyttäessä, mistä tilintarkastuksen laatu haastateltavien mukaan muodostuu, nostettiin laadun osatekijöiksi tilintarkastajaan liittyviä ominaisuuksia, kuten ammattimaisuus eli osaaminen sekä riippumattomuus. Vastaukset ovat yhteneviä tutkimuksen teoria-osion kanssa: aiheeseen liittyvä aiempi tutkimus on nostanut samankaltaisia tekijöitä olennaisiksi tilintarkastuksen laadun kannalta. Haastatellut tilintarkastaja ja yritysjohdon edustaja olivat kysymyksen tiimoilta melko samaa mieltä, ja tilintarkastuksen laatu käsitettiin nimenomaan tilintarkastajan ominaisuuksiin kulminoituvana käsitteenä. Yritysjohdon edustaja lisäsi laadun kannalta olennaiseksi tekijäksi myös tilintarkastajan maineen: ilman luottamusta tilintarkastajan työhön tosiasiallisellakaan laadulla ei ole merkitystä ja sidosryhmien luottamus yrityksen tilinpäätösinformaatiota kohtaan heikkenee. Tilintarkastajan mukaan laatuun liittyy myös asiakasnäkökulma: kuinka tilintarkastaja voi neuvoa asiakasta. Myös nämä tekijät, maine (sidosryhmien luottamus) ja asiakasnäkökulma (tilintarkastajan erikoistuminen), ovat olleet tutkimuksessa aiemmin esillä.

Haastateltavilta kysyttiin myös tekijöistä, jotka heidän mukaansa heikentävät tilintarkastuksen laatua. Haastateltu tilintarkastaja näki laatua huonontavina tekijöinä kiireen, yhteistyökyvyttömyyden asiakkaan tai kirjanpitäjän osalta sekä osaamattomuuden

tilintarkastajan osalta. Yritysjohdon edustaja oli samaa mieltä tilintarkastajan osaamattomuudesta (ammattitaidottomuudesta) laatua huonontavana tekijänä, mutta nosti esille myös tilintarkastajan heikon kiinnostuksen työtään kohtaan laadun vaarantavana tekijänä.

Kumpikin haastateltavista piti käytännössä mahdottomana ehdotusta kehittää tilintarkastuksen laadulle yhtenäinen ja tarkka määritelmä. Kuten tutkielmassa on edellä todettu, myös haastateltu tilintarkastaja totesi laadun olevan lähes mahdotonta mitata ja näin ollen laadun määritelmä olisi turha.

”Laadun mittaaminen olisi mahdollista vain, jos toinen tarkastaja tekisi saman työn samassa ajassa ja samasta aineistosta ja katsottaisiin päätyykö samaan lopputulokseen.”

Vastauksen taustalla lienee siis ajatus siitä, että onnistunut ja laadukas tilintarkastus päätyy tiettyyn, oikeaan tulokseen asiakasyrityksen tilinpäätösinformaation luotettavuudesta ja taloudellisesta tilasta. Jotta tilintarkastusta voitaisiin pitää onnistuneena ja ennen kaikkea laadukkaana, täytyisi toisen tilintarkastajan päätyä samoihin tuloksiin ja mielipiteisiin jonkinlaisen vertaisarvioinnin kautta. Yritysjohdon edustajan mielestä laadun määrittely on mahdotonta ja turhaa, sillä laatu on suhteellista, toimeksiannosta riippuvaista ja jossain määrin subjektiivista.

4.2.2 Tilintarkastuksen laadun sääntely ja valvonta

Tilintarkastuslain 23 §:n mukaan ”Tilintarkastajan on huolehdittava tilintarkastustyönsä laadusta”. Kysyttäessä, kuinka haastateltu tilintarkastaja henkilökohtaisesti huolehtii työnsä laadusta, kertoi hän varmistavansa työnsä laadun laatimalla toimeksiannoista työpaperit, joihin on koottu riittävästi evidenssiä. Tilintarkastaja toi esille myös jatkuvan ammattitaidon ylläpidon tärkeyden kertomalla käyvänsä vuosittain noin kolmessa koulutuksessa, seuraamalla ajankohtaisia asioita ja perehtymällä kirjallisuuteen. Myös kiinnostus omaa työtä kohtaan on tärkeää:

”Olen mielestäni kiinnostunut työstä, ja haluan kehittyä koko ajan.”

Kiinnostus omaa työtä kohtaan oli tekijä, jonka myös yritysjohton edustaja nosti esille laatuun vaikuttavana tekijänä, joten tilintarkastajan ja yritysjohton edustajan välillä on samankaltaisia ajatuksia tässä asiassa. Tilintarkastajan ammattitaito ja sen kehittäminen ovat kiistämättä haastattelujen perusteella nousseet tärkeiksi laadun osatekijöiksi.

Kysymys laadun valvonnan toteuttamisesta saavutti myös samankaltaisia vastauksia haastateltavien joukossa. Haastateltavilta kysyttiin, kuinka tärkeänä he kokevat laadunvalvonnan. Haastatellun tilintarkastajan mukaan laadun valvonta on tärkeää, mutta vaikea toteuttaa käytännössä. Yritysjohton edustajan mukaan laadun valvonta on niin ikään tärkeää, sillä se lisää luottamusta tilintarkastuksen laadulle ja näin ollen myös yrityksen tilinpäätösinformaatille. Ainakin koettu laatu siis paranee valvonnan myötä, mikä on yritysjohton näkökulmasta tärkeää – sidosryhmien luottamus tilintarkastuksen laatuun ja sitä myötä tilinpäätösinformaatioon säilyy, mikä on tilintarkastuksen tarkoitus.

Haastateltavilta kysyttiin myös mielipiteitä siitä, takaako tilintarkastuksen laadunvalvonta ja alan normisto heidän mielestään tilintarkastuksen korkean laadun. Yritysjohton edustajan mielestä nykyinen laadunvalvonta ja normisto luo hyvän viitekehyksen laadukkaalle tilintarkastukselle:

”Laadunvalvonta ei yksin takaa laadukasta tilintarkastusta, mutta antaa tilintarkastajalle kannustimen toimia oikein ja huolellisesti.”

Haastateltu tilintarkastaja puolestaan kokee, että itse tarkastus ja se, miten asiakas sen kokee, jää nykyisen byrokraattisen standardoinnin jalkoihin: ISA standardit ovat kehitetty erityisesti isoja yrityksiä varten, eivätkä ole käytännöllisiä pienissä toimeksiannoissa. Tilintarkastajan mukaan tärkeää olisikin, että pystyttäisiin siirtymään pois pikkutarkoista standardeista ja keskittämään pääpaino tarkastajien intelligenssiin. Tilintarkastaja toivoisi tilintarkastajien ominaisuuksien nousevan byrokratiaa tärkeämmäksi:

”Ihmiset tekevät tarkastukset, ja jokaisen tarkastajan oma osaaminen ja kiinnostusalueet ovat tärkeitä.”

Haastatellun tilintarkastajan mukaan kansalliset olosuhteet, eli Suomessa pienyritysvaltaisuus, pitäisi ottaa paremmin huomioon ulkopuolisessa valvonnassa. Vastaus onkin mielenkiintoinen, sillä vuoden 2007 uusi tilintarkastuslaki toi helpotuksia pienyrityksille, muun muassa tekemällä pienten yritysten tilintarkastuksesta

vapaaehtoisen. Vaikka suunta on oikea, haastateltu tilintarkastaja mitä ilmeisemmin kaipaisi vielä enemmän pienyritysvaltaisuuden huomioon ottoa. Myös KHT- ja HTM – yhdistyksillä on haastateltavan tilintarkastajan mukaan rooli tilintarkastuksen laadun muodostumisessa: yhdistykset tarjoavat käytännön työvälineitä ja kertovat ajankohtaisista asioista.

Molemmat haastateltavat olivat sitä mieltä, että suomalainen tilintarkastus on luotettavalla tasolla. Aiheesta ei kuitenkaan puhuta paljon; kuten haastateltu yritysjohton edustaja totesi:

”Tilintarkastuksen laatu nousee otsikoihin vasta, kun jotain huolestuttavaa on jo tapahtunut. Laadukkaasta tilintarkastuksesta harvemmin kohistaan, sitä pidetään itsestäänselvyytenä.”

4.2.3 Yhteenvedo haastattelun tuloksista

Tilintarkastajan ja yritysjohton edustajan näkemykset tilintarkastuksen laadusta olivat jossain määrin samankaltaiset. Samaa mieltä oltiin esimerkiksi siitä, että tilintarkastajan on ehdottomasti oltava ammattimainen ja osaava, jotta laadukas tarkastus toteutuu. Molemmat haastateltavat pitivät tärkeänä myös tilintarkastajan kiinnostusta työtä kohtaan. Yksimielisyys saavutettiin myös laadulle luotavasta määritelmästä: laadulle ei ole mielekästä luoda määritelmään, sillä se on käytännössä mahdotonta tai ainakin liian monimutkaista.

Aivan kaikesta ei kuitenkaan oltu samaa mieltä: vähintään eri näkökulmista johtuen haastateltavien vastauksissa oli hieman erityyppisiä näkemyksiä. Laadunvalvonnan ja alan normiston vaikutuksesta tilintarkastuksen laatuun tuli haastateltavilta keskenään ristiriitaisia vastauksia: tilintarkastaja koki valvonnan ja tiukat standardit byrokraattisina, ja toivoi käytännöllisempää ohjeistusta ja kansallisten olosuhteiden huomiointia. Yritysjohto puolestaan piti valvontaa ja vallitsevaa normistoa positiivisena ja toimivana kannustimena tilintarkastajalle.

Yritysjohton edustaja oli selkeästi kiinnostunut koetusta laadusta ja sidosryhmien mielipiteestä; onhan tilintarkastuksen tehtävä ennen muuta palvella luottamuksen säilymistä osapuolten välillä (Tomperi 2011, 10). Yritysjohton edustajan näkökulma

keskittyi siis tilintarkastuksen laatuun ja sen vaikutuksiin nimenomaan yrityksen kannalta. Tilintarkastaja keskittyi tilintarkastajan ominaisuuksiin keskittyviin laadun osatekijöihin. Tämä on varsin luonnollista: tilintarkastajan näkökulmasta tilintarkastuksen laatu on ensisijaisesti hänen oman työnsä laadukkuutta, jonka toteutuminen on hänen vastuullaan. Erilaisista näkökulmista huolimatta kumpikin haastateltava piti tilintarkastusta Suomessa luotettavana.

Kaikenkaikkiaan haastattelun tulokset tukevat teoria-osuutta: laadun kannalta tärkeiksi tekijöiksi koettiin mm. tilintarkastajan ammattitaito, huolellisuus ja riippumattomuus sekä sidosryhmien luottamuksen säilyminen. Laatu koetaan sekä tilintarkastajan että yritysjohdon edustajan puolesta tärkeäksi asiaksi, jonka valvonta on tärkeää. Yritysjohdon edustaja koki tilintarkastuksen korkean laadun olevan Suomessa itsestäänselvyys, josta harvemmin puhutaan.

5 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkimuksessa tutkittiin tilintarkastuksen laatua: mistä laatu muodostuu? mitkä ovat sen osatekijät? minkä tekijöiden voidaan ajatella korreloivan tilintarkastuksen laadun kanssa niin vahvasti, että niitä voidaan pitää tilintarkastuksen laadun surrogaatteina? Näihin kysymyksiin lähdettiin etsimään vastauksia kirjallisuudesta ja aihepiirin aiemmasta tutkimuksista. Keskeisimmiksi laadun komponenteiksi nousivat tilintarkastajan riippumattomuus, huolellisuus, ammattitaito, erikoistuminen sekä sidosryhmien luottamus. Näitä laadun komponentteja ollaan tutkittu paljon erilaisiin ulkoisiin tekijöihin vertaamalla. Tässä tutkimuksessa keskiössä ovat tilintarkastusyhteisön koon, tilintarkastajille maksetun palkkion ja pakollisen rotaation vaikutukset tilintarkastuksen laatuun.

5.1 Keskeiset tulokset

Luvussa kaksi todettiin, että tilintarkastajan tehtävänä on yhteisöjen tai säätiöiden tilikauden kirjanpidon, tilinpäätöksen, toimintakertomuksen ja hallinnon tarkastus. Tilintarkastaja toimii tilinpäätösinformaation oikeellisuuden ja avoimuuden varmistajana (KHT-yhdistys – Föreningen CGR ry 2013a). Tämä vastuullinen tehtävä luo tilintarkastajalle useita vaatimuksia, joiden avulla pyritään turvaamaan tilintarkastajan luotettavuus ja täten myös tilinpäätösinformaation luotettavuus. Tilintarkastajiin ja heidän toimintaansa kohdistuu vaatimuksia, kuten vaatimus riippumattomuudesta sekä ammattieettisten periaatteiden noudattamisesta. Onkin siis loogista ajatella tilintarkastuksen laadun koostuvan juurikin näistä osatekijöistä, joiden avulla tilintarkastajan – ja täten tilinpäätösinformaation – luotettavuus pyritään varmistamaan.

Kuten tutkimuksen kolmannessa luvussa todettiin, DeAngelon (1981, 186) mukaan laatu koostuu kahdesta osasta: tilintarkastajan on sekä i) havaittava virheellisyydet asiakkaan kirjanpitojärjestelmissä ja tilinpäätöksessä ii) että myöskin raportoitava ne. Ensimmäinen osa viittaa erityisesti huolellisuudesta ja pätevydestä varmistumiseen: tilintarkastajalla on oltava riittävästi aikaa, resursseja sekä pätevyyttä toimiakseen huolellisesti ja saavuttaakseen kohtuullisen varmuuden tilinpäätöstietojen virheettömyydestä ja oikeellisuudesta. Liian vähäinen aika tai resurssit voivat johtaa huolimattomuusvirheisiin tai

siihen, ettei tilintarkastajan ammattitaitoa ole varaa kehittää. Toinen osa, virheiden raportointi, kyseenalaistaa tilintarkastajan riippuvuuden. Tilintarkastajan on oltava niin riippumaton, ettei hänellä ole houkutusta jättää mahdollisia löytyneitä virheitä raportoimatta.

Sidosryhmillä on luonnollisestikin selvä motiivi varmistua tilintarkastuksen laadusta. Tilintarkastuksen laatu on kuitenkin aivan liian epäselvä, häilyvä ja monimutkainen käsite mitattavaksi tai tarkasteltavaksi järkevässä ajassa ja järkevillä resursseilla. Tästä johtuen sidosryhmät voivat käyttää tilintarkastuksen laadulle ns. surrogaatteja, joiden avulla laatua on helpompi arvioida. Aiemmassa aihepiirin tutkimuksessa vahvasti esille nousseita laadun surrogaatteina pidettyjä tekijöitä ovat tutkimuksessani esille nostettu tilintarkastusyhteisön koko, tilintarkastuspalkkiot ja rotaatio.

Johtopäätöksenä tutkituista laadun surrogaateista voidaan todeta, ettei mikään yksittäinen korvaava tekijä täydellisesti ja tarkasti tuo takeita tilintarkastuksen laadusta. Jotain osiittaa ne kuitenkin varmasti tuovat, sillä niistä voidaan päätellä asioita esimerkiksi tilintarkastajan riippumattomuudesta ja mahdollisuudesta tai motivaatiosta huolelliseen työhön. Parhaiten laadun kanssa tutkituista ulkoisista tekijöistä korreloi tilintarkastusyhteisön koko: sen nähdään lisäävän riippumattomuutta taloudellisen intressin vähyden vuoksi, lisäävän ammattitaitoa säännöllisten koulutusten avulla, parantavan tilintarkastustyön huolellisuutta vertaisarvioinnin kautta ja lisäävän sidosryhmien luottamusta maineensa vuoksi. Tällä ei suinkaan kuitenkaan tarkoiteta tilintarkastusyhteisön suuren koon olevan mikään laadun tae; lähinnä ehdotetaan, että suuret tilintarkastusyhteisöt ovat keskimäärin laadukkaampia.

Ongelmana laadulle käytetyissä surrogaateissa on, että niiden vaikutukset voivat olla moninaiset: toisaalta vaikuttavat positiivisesti, mutta toisaalta negatiivisesti. Tilintarkastuksen laadun voidaan nähdä muodostuvan monista eri tekijöistä (tilintarkastajan täytyy olla sekä riippumaton, ammattitaitoinen, erikoistunut että huolellinen; lisäksi sidosryhmien on luotettava tilintarkastuksen laatuun), jolloin surrogaattienkin vaikutukset näihin laadun komponentteihin voivat olla ristiriitaiset. Mielestäni tilintarkastuksen laatua arvioidessa on mahdollista myös käyttää useita surrogaatteja samanaikaisesti. Tärkeintä on muodostaa tilanteeseen sopiva kokonaisuus. Rotaation voidaan esimerkiksi ajatella tietyssä tilanteessa toimivan korkean laadun

ennustajana, jos rotaation negatiivisia vaikutuksia voidaan pitää tilanteessa vähäisinä tai niiden vähyydestä voidaan joillain keinoin varmistua.

Viime kädessä vastuu tilintarkastuksen laadusta on kuitenkin tilintarkastajalla itsellään: vain tilintarkastaja itse voi päättää, antaako hän riippumattomuutensa vaarantua, noudattaako hän annettuja normeja, suorittaako hän tarkastuksen huolellisesti ja pitääkö hän ammattitaitonsa ajan tasalla. Näin ollen tilintarkastusyhteisön koko, maksettu palkkio, pakollinen rotaatio tai muukaan laadulle keksittävä surrogaatti ei takaa tilintarkastuksen laatua. Ne ainoastaan tarjoavat keinon luoda arvioita ja oletuksia tilintarkastuksen laadusta, ja jokaisen omaan harkintaan jää, luottaako näihin arvioihin.

5.2 Tutkimuksen yleistettävyyys ja jatkotutkimusaiheet

Tutkimuksen ei voida sanoa olevan kovin yleistettävissä oleva, sillä otoskoko on siihen aivan liian pieni. Suppeakin empiirinen osio kuitenkin tuo mielestäni lisäarvoa tutkimukselle, tarjoten asiantuntijoiden näkökulmaa aiheeseen.

Tilintarkastuksen laadun kenttä on varsin laaja ja monipuolinen, joten jatkotutkimuksia olisi varmasti mielekästä tehdä. Tilintarkastuksen laatua voidaan tutkia monestakin eri näkökulmasta, joista tässä tutkimuksessa raotettiin vasta tilintarkastajan ja hieman yritysjohdonkin näkökulmaa. Myös muita laadun komponentteja tai ulkopuolisia laatuun vaikuttavia tekijöitä olisi mahdollista tutkia. Aiemmissä tutkimuksissa on nostettu esille muun muassa juridisen vastuun ja tilintarkastajan vapaaehtoisten palveluiden suhde tilintarkastuksen laatuun. Erittäin mielenkiintoinen ja varteenotettava vaihtoehto jatkotutkimukselle olisi laajemmalla otoskoolla toteutettu kvantitatiivinen tutkimus, joka toisi selkeämmin ja luotettavammin esille eri tekijöiden vaikutukset tilintarkastuksen laatuun.

LÄHDELUETTELO

Tutkimukset

Arel, B. & Brody, R. G. & Pany, K. (2005) Audit Firm Rotation And Audit Quality. *The CPA Journal* 75, 1, 36-39.

Catanach, A. H. Jr. & Walker, P. L. (1999) The International Debate Over Mandatory Audit Rotation: A Conceptual Research Framework. *Journal of International Accounting, Auditing & Taxation* 8, 1, 43-66.

Chi, W. (2010) An Overlooked Effect Of Mandatory Audit-Firm Rotation On Investigation Strategies. *OR Spectrum* 33, 265-285.

Choi, J.-H. & Kim, C. F. & Kim, J.-B. & Zang, Y. (2010a) Audit Office Size, Audit Quality, And Audit Pricing. *Auditing: A Journal of Practice and Theory* 29, 1, 73-97.

Choi, J.-H. & Kim, C. F. & Kim, J.-B. & Zang, Y. (2010b) Do Abnormally High Audit Fees Impair Audit Quality? *Auditing: A Journal of Practice and Theory* 29, 2, 115-140.

Coffee, J. C. Jr. (2003) What Caused Enron?: A Capsule Social and Economic History of the 1990's. Working Paper No. 214. Columbia Law School. The Center for Law and Economic Studies.

Comunale, C. L. & Sexton, T. R. (2005) Mandatory Auditor Rotation And Retention: Impact On Market Share. *Managerial Auditing Journal* 20, 3, 235-248.

Daniels, B. W. & Booker, Q. (2009) Loan Officers' Reactions to Audit Rotation. *Journal of Behavioral Studies in Business* 1, 1-13.

Daugherty, B. E., Dickins, D., Hatfield, R. C. & Higgs, J. L. (2012) An Examination of Partner Perceptions of Partner Rotation: Direct and Indirect Consequenses to Audit Quality. *Auditing: A Journal of Practice & Theory* 31, 1, 97-114.

DeAngelon, L. E. (1981) Auditor Size and Audit Quality. *Journal of Accounting and Economics* 3, 183-199.

- Francis, J. R. (2011) A Framework for Understanding and Researching Audit Quality. *Auditing: A Journal of Practice and Theory* 30, 2, 125-152.
- Francis, J. R. (2004) What Do We Know About Audit Quality? *The British Accounting Review* 36, 345-368.
- Gates, S. K., Lowe, D. J. & Reckers, P. M. J. (2007) Restoring Public Confidence In Capital Markets Through Auditor Rotation. *Managerial Auditing Journal* 22, 7, 5-17.
- GAO (2003) Public Accounting Firms: Required Study on the Potential Effects of Mandatory Audit Firm Rotation. Julkaisija: United States General Accounting office.
- George, N. (2004) Auditor Rotation and the Quality of Audits. *The CPA Journal*, 22-26.
- Ghosh, A. & Moon, D. (2005) Auditor Tenure and Perceptions of Audit Quality. *The Accounting Review* 80, 2, 585-612.
- Hoitash, R. & Markelevich, A. & Barragato, C. A. (2007) Auditor Fees and Audit Quality. *Managerial Auditing Journal*, 22, 8, 761-786.
- Hoyle, J. (1978) Mandatory Auditor Rotation: The Arguments And An Alternative. *The Journal of Accountancy* 69-78.
- Lowensohn, S. & Johnson, L. E. & Elder, R. J. & Davies, S. P. (2007) Auditor Specialization, Perceived Audit Quality, And Audit Fees In The Local Government Audit Market. *Journal of Accounting Public Policy*, 26, 6, 705-732.
- Nagy, A. (2012) Audit Partner Specialization: the Case of Andersen Followers. *Managerial Auditing Journal* 27, 3, 251-262
- Nashwa, G. (2004) Auditor rotation and the Quality of Audits. *The CPA Journal* 72, 12, 22-25
- Niemi, K. (2000) Tilintarkastuksen laatu Suomessa. Pro gradu –tutkielma. Helsingin kauppakorkeakoulu. Laskentatoimen laitos.
- Niemi, L. (2004) Auditor Size and Audit Pricing: Evidence from Small Audit Firms. *European Accounting Review* 13, 3, 541-560

- Niven, D. (2010) Audit Fees and Maintaining Audit Quality. *Charter* 81, 7, 67
- Rainborn, C., Schorg, C. A. & Massoud, M. (2006) Should Auditor Rotation Be Mandatory? *The Journal of Corporate Accounting & Finance*, 37-49.
- Saarnia, M. (2005) Tilintarkastuksen laatu ja laadunvalvonta. Pro gradu –tutkielma. Lappeenrannan teknillinen yliopisto. Kauppatieteiden osasto.
- Sundgren, S. (2009) Perceived Audit Quality, Modified Audit Opinions and the Likelihood of Liquidating Bankruptcy among Financially Weak Firms. *International Journal of Accounting*, 13, 203-221.
- Sundgren, S. & Svanström, T. (2011) Audit Office Size, Audit Quality and Audit Pricing: Evidence from Small and Medium Sized Entities.
- Visakorpi, T. (2010) Tilintarkastajien valvonnan edistettävä luottamusta tilintarkastukseen. *Tilintarkastus* 6/2010, 54.
- Zerni, M. (2009) Essays on audit quality. Väitöskirja. Oulun yliopisto. Laskentatoimen ja rahoituksen laitos.
- Zerni, M. (2012) Audit Partner Specialization and Audit Fees: Some Evidence from Sweden. *Contemporary Accounting Research*, 29, 1, 312–340.

Kirjallisuus

- Blummé, N. (2008) Osakeyhtiön tilintarkastus. Helsinki, Talentum.
- Eskola & Suoranta (2003) Johdatus laadulliseen tutkimukseen. 6.p. Jyväskylä, Gummerus.
- Halonen, K. & Steiner, M-L. (2009) Tilintarkastusprosessi käytännössä. Helsinki, WSOY-pro.
- Hirsjärvi, S. & Remes, P. & Sajavaara, P. (2009) Tutki ja kirjoita. 15.p. Hämeenlinna, Kirjayhtymä.
- Horsmanheimo P., Kaisanlahti T., & Steiner M-L. (2007) Tilintarkastuslaki – Kommentaari. Helsinki, WSOYpro.

Horsmanheimo, P. & Steiner, M-L. (2008) Tilintarkastus – Asiakkaan opas. 2. p. Helsinki, WSOYpro.

KHT-yhdistys – Föreningen CGR ry (2009) Tilintarkastusalan standardit ja suositukset 2009. Helsinki, KHT-Media.

Kokkonen, S. (2000) Tilintarkastuksen perusteet ja käytäntö. Vantaa, WSOY.

Metsämuuronen, J. (2001) Laadullisen tutkimuksen perusteet. Helsinki, International Methelp Ky.

Mähönen, J. (2009) Osakeyhtiön taloudellinen raportointi ja tilintarkastus. Helsinki, Edita Publishing Oy.

Riistama, V. (2000) Tilintarkastus – perusteet. Helsinki, WSOY.

Riistama, V (1999) Tilintarkastuksen teoria ja käytäntö. 2.p. Porvoo, WSOY.

Tomperi, S. (2009) Tilintarkastus – Normeista käytäntöön. Helsinki, Edita Publishing Oy.

Muut lähteet

KHT-yhdistys – Föreningen CGR ry (2013a) Tilintarkastus. [Verkkodokumentti]. [Viitattu 22.03.2013]. Saatavilla <http://khtyhdistys.fi/tilintarkastus>

KHT-yhdistys – Föreningen CGR ry 2013b [Verkkodokumentti]. [Viitattu 04.04.2013]. Saatavilla <http://khtyhdistys.fi/tilintarkastus/valvonta>

HTM-tilintarkastajat ry – GRM-revisor rf 2013 [Verkkodokumentti]. [Viitattu 04.04.2013]. Saatavilla <http://www.htm.fi/valvonta>

Tilintarkastusasetus. 28.6.2007/735

Tilintarkastuslaki. 13.4.2007/459

LIITTEET

Liite 1. Haastattelupyynnö kandidaatintutkielmaan.

Hei!

Olen Tiia Simanainen Lappeenrannan teknillisestä yliopistosta kauppatieteiden tiedekunnasta. Teen parhaillani kandidaatintutkielmaani ja tarvitsisin Teidän apuanne työni empiria-osuuden rakentamisessa.

Työssäni tutkin **tilintarkastuksen laatua ja siihen vaikuttavia tekijöitä**. Tutkimuksen teoriaosuudessa käyn läpi tilintarkastuksen laadun määrittelyä, valvontaa ja sitä, miten eri tekijät vaikuttavat laatuun. Toteutan tutkimuksessani empiriaosuuden haastatteluiden avulla selvittääkseni asiantuntijoiden mielipiteitä ja näkemyksiä aiheesta. Tästä syystä lähestynkin Teitä tiedustellakseni mahdollisuuttanne osallistua haastatteluun.

Tämän sähköpostiviestin liitteenä löydätte kysymyslomakkeen, joka sisältää 10 / 15 avointa kysymystä. Vastaaminen näihin kysymyksiin kestää arviolta yhteensä **noin 15 minuuttia** ja lomake voidaan palauttaa sähköpostitse. Kaikkiin kysymyksiin ei ole pakko vastata.

Käsittelen haastatteluissa keräämiäni vastauksia luottamuksellisesti ja asianmukaisesti. Haastateltavat esiintyvät kandidaatintyössäni nimettöminä eikä heistä anneta mitakaan tietoja, joiden avulla heidät voisi tunnistaa. Haastattelujen materiaalia ei käytetä muussa yhteydessä ja se tuhotaan välittömästi kandidaatintyön valmistuttua.

Tutkimukseni aikataulu on nopea ja toivoisin vastausta kysymyksiini viimeistään **12.04.2013** mennessä sähköpostilla osoitteeseen tiia.simanainen@lut.fi. Vastaan mielelläni tiedusteluihin, jos Teillä on kysyttävää tai kaipaatte tarkennusta kysymyksiini.

Yhteystietoni ovat:

Puhelin: 0504029317

S-posti: tiia.simanainen@lut.fi

Kiitoksena vastaajille toimitan kandidaatintyöni sen valmistuttua.

Ystävällisin terveisin, **Tiia Simanainen**

Liite 2: Kysymyslomake tilintarkastajalle.

1. Kuinka kauan olette toimineet tilintarkastajana?
2. Ovatko suuret tilintarkastusalaakin koskettaneet skandaalit 2000-luvulla (esimerkiksi Enron ja WorldCom) vaikuttaneet tilintarkastuksen uskottavuuteen ja luotettavuuteen sidosryhmien silmissä Suomessa? Miten?
3. Mitä tilintarkastuksen laatu mielestänne on? Mistä tekijöistä se muodostuu?
4. Mitkä tekijät vaikuttavat mielestänne positiivisesti tilintarkastuksen laatuun?
5. Mitkä tekijät vaikuttavat mielestänne negatiivisesti tilintarkastuksen laatuun?
6. Onko sidosryhmien luottamus tilintarkastuksen laatuun mielestänne heikentynyt tai vahvistunut sinä aikana, kun olette toimineet tilintarkastajana?
7. Pidättekö suomalaista tilintarkastusta luotettavana kansainvälisessä vertailussa?
8. Pitäisikö mielestänne laadulle kehittää jokin yhtenäinen määritelmä ja olisiko se edes mahdollista?
9. Miten henkilökohtaisesti huolehditte tilintarkastuslain 23 §:n määräyksen ”Tilintarkastajan on huolehdittava tilintarkastustyönsä laadusta” toteutumisesta?
10. Miten tärkeänä pidätte tilintarkastuksen korkean laadun valvontaa?
11. Takaako nykyinen laadunvalvonta ja normisto (lait, asetukset, standardit) mielestänne tilintarkastuksen korkean laadun?
12. Onko ulkopuolisessa valvonnassa mielestänne kehitettävää tai parannettavaa?
13. Oletteko olleet TILA:n laaduntarkastuksen kohteena? Mitä ajatuksia laaduntarkastus teissä herätti?
14. Miten KHT- ja HTM-yhdistykset osaltaan vaikuttavat tilintarkastuksen laatuun?
15. Vapaa sana: kertokaa muita mielipiteitänne tilintarkastuksen laadusta.

Liite 3: Kysymyslomake yritysjohdolle.

1. Kuinka kauan olette toimineet nykyisen yrityksenne johtotehtävissä?
2. Mitä tilintarkastuksen laatu mielestänne on? Mistä tekijöistä se muodostuu?
3. Mitkä tekijät vaikuttavat mielestänne positiivisesti tilintarkastuksen laatuun?
4. Mitkä tekijät vaikuttavat mielestänne negatiivisesti tilintarkastuksen laatuun?
5. Pidätkö suomalaista tilintarkastusta luotettavana kansainvälisessä vertailussa?
6. Pitäisikö mielestänne laadulle kehittää jokin yhtenäinen määritelmä ja olisiko se edes mahdollista?
7. Miten tärkeänä pidätte tilintarkastuksen korkean laadun valvontaa?
8. Takaako nykyinen laadunvalvonta ja normisto (lait, asetukset, standardit) mielestänne tilintarkastuksen korkean laadun?
9. Onko ulkopuolisessa valvonnassa mielestänne kehitettävää tai parannettavaa?
10. Vapaa sana: kertokaa muita mielipiteitänne tilintarkastuksen laadusta.